

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

SUDÁR BALÁZS

KANIZSA 1601. ÉVI OSTROMA TÖRÖK SZEMMEL*

A magyar végek eseményei többször is a török közélet figyelmének fókuszába kerültek, s ennek megfelelően sokat írtak róluk. A legtöbbet talán Szigetvár bevételével foglalkoztak – no nem a vár fontossága, hanem a korszak vitathatatlanul legjelentősebb szultánja, Szülejmán halála miatt. A sokat emlegetett várak közé tartozott Kanizsa is. A tizenöt éves háború során gyors egymásutánban két igen fontos esemény is kötődött hozzá: 1600 őszén Dámád Ibrahim pasa nagyvezír a felmentő sereget is megverve elfoglalta a várat, amely régóta szálla volt az oszmánok szemében. Alig egy év múlva pedig rendkívül hosszú, több mint két hónapig tartó ostromot állt ki az erődtámasz, meglehetősen reménytelen körülmények között.¹ Az oszmánok addigra már megtanulták, hogy a kitartható védekezés mekkora érték: elvesztették Nógrádot (1593), Esztergomot (1595), Győrt (1598) és Fehérvárt (1601) is. Kanizsa védelme tehát ugyanazt jelentette számukra, mint nekünk Egeré: szerencsés körülmények között, kellő elszántsággal, még felmentő sereg hiányában is meg lehet védeni egy várat. Az esemény tehát mindenképpen méltó volt a megörökítésre.

A sors szeszélye folytán 1601-ben több aktív tollforgató is részt vett a harcokban, ketjük önálló művet szentelt az ostromnak. A most közreadandó krónika szerzője ugyan nem fedti fel kiletét, de – mint majd látni fogjuk – kétségtelenül részese volt az eseményeknek. A pillanatnyilag meghatározhatatlan személyazonosságú Fáizi szintén saját bőrért tapasztalhatta az ostrom nehézségeit.² Dzsáfer Ijání ugyan nem volt Kanizsán a kérdéses időszakban, de pécsi származású, szülővárosához kötődő, s akkoriban a hódoltságban tartózkodó értelmiségiként minden bizonnyal jó információkkal rendelkezett: Haszan pasa életéről szóló munkájában hosszan ecseteli az ostrom részleteit.³ Ibrahim Pecsevî, a jeles pécsi történetíró is megemlékezett a Kanizsánál történtekről – az esemé-

* A munka az OTKA támogatásával készült (F 048361). Ez úton is szeretnék köszönetet mondani Fodor Pálnak a bevezető megírásához nyújtott segítségéért.

¹ Az ostrom történetének jó néhány összefoglalása született, itt csak néhányat említek meg. *Balogh János*: Nagykanizsa város és vidékének hadtörténelmi múltja. Nagykanizsa, 1897.; *Banfi Florio*: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 50. (1939.) 1–33., 213–228. o.; 51. (1940.) 143–156. o.; *V. Molnár László*: Kanizsa vára. Budapest, 1987.; *Tóth Sándor László*: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000. 340–345. o.

² Munkájának címe: *Haszenátu'l-Haszan* (= Haszan jótettei). *Levend*, Agâh Sirri: Gazavat-nameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-namesi. Ankara, 1956. 101–102. o. A krónikát Namik Kemal adta ki kivonatolt, némiképp átdolgozott formában. *Namik Kemal*: Kanije. İstanbul, 1873. Ez utóbbi műnek magyar fordítása is született: *Vámbery Ármín*: Kanizsa (1600–1601). *Századok*, 21.(1887.) 716–726., 798–826. o. A szerzőt többen is megpróbálták azonosítani a jeles biográfussal, Kafzáde Fáizival, de a feltevés időrendi problémák miatt nem túl valószínű.

³ A munka címe: *Dzsihádnáme-i Haszan pasa* (= Haszan pasa szent háborújának története). Modernizált átiratban közreadta *Çabuk, Vahit*: Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazaları ve Kanije Savunması. İstanbul, 1978. 92–104. o. V. ö. még *Levend* 1956. 100–101. o.

nyek idején valószínűleg ő is a hódoltságban tartózkodott Lala Mehmed ruméliei, majd budai pasa kíséretében. Pecsevî azonban magáról az ostromról alig ír, inkább Jemiscsi Haszan pasa nagyvezír Szigetvárra vonulásával, majd a keresztény had menekülésével foglalkozik.⁴

Érdekes a kanizsai ostrom történetének utóélete is. Haszanbejzáde, aki 1600-ban maga is részt vett a dél-dunántúli hadjáratban, minden bizonnyal tisztában volt a vár jelentőségével: önálló művet szentelt az eseménynek, és a birodalom történetét megörökítő krónikájában is hosszasan ír róla. Annál érdekesebb, hogy az egy évvel későbbi ostromot meg sem említi, s a védelem hősről, Tirjákí Haszan pasáról alig szól, az 1601-es év kapcsán egyáltalán nem.⁵ Egy másik jeles XVII. századi történetíró, Solakzáde krónikájában ezt az időszakot Haszanbejzáde nyomán dolgozta fel, gyakran szó szerint másolva forrását, ezért a Kanizsán 1601-ben bekövetkezett eseményekről ő sem emlékezik meg.⁶

Az előzőekkel ellentétben Kátib cselebi híres *Fezleke* című munkájában aránytalanul hosszan időzik a két kanizsai ostromnál: az 1601-es év eseményeinek leírása során anonim krónikánkra és Fáizí munkájára támaszkodott.⁷ Őt másolta azután a XVIII. század elején Naima: kettőjüknek köszönhető, hogy az oszmán köztudat megőrizte Kanizsa ostromának emlékét.⁸ Namik Kemal 1883-ban írt, Kanizsa című művében rájuk és Fáizí krónikájára támaszkodott.⁹ Szintén e művek alapján dolgoztak a későbbi kutatók, Avni Savaşkut és a vezérkari főnökség hadtörténései is.¹⁰ Ami talán meglepőbb, a török történetírás egyik legjelentősebb képviselője, İsmail Hakkı Uzunçarşılı is ezek alapján közölt hosszú leírást az Osmanlı Tarihi (= Oszmán történelem) 3. kötetében.¹¹ Újabbán egy irodalmi mű – egy kései históriás ének – is született e témában, történetének vezetését anonim krónikánk határozta meg.¹² A mű tehát máig meghatározó erővel van jelen a török történelmi köztudatban, ezért forrásértékének vizsgálata közel sem mellékes kérdés.

A krónikának számos kézirata maradt fenn, amelyek – csupán kéziratkatalógusok alapján történő – azonosítását azonban több körülmény is nehezíti: nem ismerjük a szerző nevét, a címnek több változata létezik (pl. *Gazavat-ı Tirjákı Haszan pasa* [= Tirjákí Haszan pasa hitharcai], *Mendıkib-ı Tirjákı Haszan pasa* [= Tirjákí Haszan pasa legendái], *Tevárh-ı Kanizse* [= Kanizsa története]), sőt, a szövegek kezdő és záró formulái sem azonosak. Szerencsénkre a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Keleti Gyűjteménye a munka két kéziratát is őrzi. Ezek vizsgálata számos kérdésre választ adott, bár teljes képet csak az összes fellelhető változat elemzése adhat a jövőben.

⁴ *Peçevî, İbrâhîm*: Târih-i Peçevî. İstanbul, 1867. II. 239–242. o.

⁵ Hasan Bey-zâde târihi. Haz. *Aykut, Şevki Nezihi*. Ankara, 2004. I. 623–639. o.

⁶ *Solakzade Mehmed Hemdemî Çelebi*: Solakzade Tarihi. Haz. *Vahid Çabuk*. Ankara, 1989.

⁷ *Kâtib Çelebi*: Fezleke. İstanbul, 1286–1287. [1869–1870.]. 148–174. o. Magyarul: *Török Történetírók*. Ford. Karácson Imre. Budapest, 1916. III. 309–332. o. Érdekes, hogy a szerző kronológikus művében, a *Takvîmü't-tevârih*ban egyáltalán nem említi az ostromot az 1601-es év kapcsán.

⁸ *Naima*: Târih-i Naima. İstanbul, 1283. [1864.] I. 254–292. o.

⁹ *Namik Kemal*, 1883.

¹⁰ Kanije Savunması ve Tiryaki Hasan Pasa. Haz. *Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüd Başkanlığı*. Ankara, 1986. Lásd még *Savaşkut, Avni*: Kanije Müdafaası. İstanbul, 1945.

¹¹ *Uzunçarşılı, İsmail Hakkı*: Osmanlı Tarihi. III/2. Ankara, 1995. 83–90. o.

¹² *Kukul, M. Halistin*: Kanije Destanı. Ankara, 1992.

A kéziratok összevetése során derült ki, hogy a szövegnek két – a kutatók által eddig külön műnek tekintett – változata létezett. Az egyik (a továbbiakban: A változat) törzsszövege valamivel hosszabb, ám a többlet jobbára a párbeszédész részekben jelentkezik, és lényeges tartalmi újdonságokkal nem szolgál. Eddigi ismereteim szerint a fennmaradt kéziratok többsége ezt a változatot tartalmazza, s ezt tette közzé modernizált formában Vahit Çabuk 1978-ban.¹³ A másik (a továbbiakban: B) változat törzsszövege valamivel kurtább, ám kapcsolódik hozzá egy hosszabb bevezetés is, amely a hitharcról általában, valamint a cselvetések jogosságáról elmélkedik. Szépen rímel ez a bekezdés a szöveg végén található fiktív levélváltásra, amely során Zrínyi csalónak és varázslónak titulálja Haszan pasát, aki persze erélyesen utasítja vissza a vádakát. Az egyik budapesti és a párizsi kéziratban az egyértelműen lezárt krónikához egy újabb szöveg csatlakozik, amely Haszan pasa történetét meséli el 1601-től 1614-ben bekövetkezett haláláig. A szöveg stílusosan és hangvételét tekintve is jól illeszkedik az előzményekhez, külön bevezetést nem tartalmaz; vélhetőleg ugyanazon szerző alkotása, és a Kanizsai ostrom történetének függelékeként értelmezhető.¹⁴

Kérdéses, hogy a két változat hogyan viszonyul egymáshoz. Magukban a szövegekben konkrét fogódzót nem találtam a válaszhoz, de egy feltevést talán érdemes megkockáztatni. Elsődleges az A változat lehet a maga terjengősebb, népiesebb megfogalmazásával. Egy későbbi időpontban talán maga a szerző dolgozta át kissé, új előszóval látta el, s megírta hozzá „függeléként” Tirjákí Haszan pasa utolsó éveinek történetét is. A szövegek ily módon egyetlen mű két különböző fejlődési fokának tekinthetők.

Kérdéses a krónika keletkezésének ideje. Tirjákí Haszan pasa neve mellett néhány-szor az 'elhuny' (= *merhúm*) jelzöt találjuk, aminek alapján a szöveget 1614 utánra kell kelteznünk. Ugyanban e jelző csak az utószóban szerepel, így tekinthetjük későbbi betoldásnak is. Ugyanakkor Haszan helyettesét következetesen Iszkender pasának nevezi a szerző, márpedig a kérdéses személy csak 1612-ben nyerte el e rangot, így ezt a dátumot kell a megírás *post quem*jének tekintenünk. A legelső, általam ismert datált példány 1616 januárjában íródott (A változat), ez tehát a munka keletkezésének *ante quem*je.

A szerző sehol nem nevezi magát néven, és esetleges rangjáról sem tájékoztat minket. Ismereteim szerint csak az egyik budapesti kézirat címe – *A díván efendiszi története Tírú Gázi Haszan pasáról* – utal tisztségére. A *díván efendiszi* intézték a magasabb rangú vezetők, a pasák és vezírek mellett a titkári teendőket, ők bonyolították levelezésüket – e tisztükben uruk személyes kíséretéhez tartoztak, aki saját vagyonából tartotta el őket. Kanizsa ostroma idején szerzőnk valószínűleg még nem töltötte be e posztot, hiszen a pasa fontos ügyeit nem vele, hanem inkább Sabán efendivel tárgyalta meg, nota bene szerzőnk hallgatóni kényszerült, ha informálódni akart (37b). Azonban már akkor is a

¹³ Çabuk 1978. 131–192. o. Az A változat általam ismert példányai: Marburg, Hessischen Staatsarchiv, Ms. Or. Oct. 3442.; Wien, Österreichische Nationalbibliothek, H. O. 71a/1. (Flügel 1032.), H. O. 71b/1. (Flügel 1033.), H. O. 71c. (Flügel 1034.), A. F. 234. (Flügel 1035.); Bologna, Bibl. Univers. Turcici, Rosen 3459/2.; Bratislava, Univerzitná knižnica v Bratislave, T. F.46.; London, British Library, Turkish Manuscripts, Or. 33.; Paris, Bibliothèque National, Regius, S. 525.; Sarajevo, Biblioteka Gazi Husrev-begova, Turških Rukopis, 6838.; İstanbul, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi, no 187, 188, 189.; Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Keleti Gyűjtemény, Török, o. 405.

¹⁴ A B változat példányai: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, H. O. 116., 171. (Flügel 1036.); Paris, Bibliothèque National, Regius. 94.; Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Keleti Gyűjtemény, Török, o. 216.; Manisa, İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 5070/2.

pasa kíséretéhez tartozhatott, néhány apró részlet legalább is erre vall: a pasa őt szalasztotta el valakiért, személy szerint küldte el portyázni, együtt örködtek. A krónika függékéből világosan kitetszik, hogy a továbbiakban is ura mellett maradt, néhány évvel később már ő intézi ura ügyeit Isztambulban. Minden bizonnyal akkortájt lett a titkára is.

Műveltségéről a krónika alapján alkothatunk képet. Mivel tudott írni és olvasni, mindenképpen a hódoltsági oszmán elit – néhány ezer fős – körébe tartozott. Művének nyelve azonban egyszerű, meglehetősen kevés arab és perzsa fordulatot tartalmaz, csekély a Korán-idézetek száma is. Ezek alapján szerény iskolázottsággal rendelkezhetett, a medreszék (főiskolák) felsőbb osztályába semmiképpen sem jutott el. Írói stílusa inkább az orális tradíciókhoz közelíti, a mű (főleg az A változat) gyakori ismétléseivel, meglehetősen tiszta török nyelvvel sokkal inkább a népmesék és a népi elbeszélések világát idézi, semmint a veretes oszmán prózát, amely pedig már vagy másfél évszázada virágzott. Hódoltsági viszonylatban a mű a görögáli kádi elbeszélő költeményével, vagy Ibrahim Pecsevi krónikájával áll rokonságban, s nem mérhető már Dzsafer Ijání prózájához sem, nem is beszélve arról a többé-kevésbé kortársnak tekinthető anonim krónikásról, aki Szokollu Musztafa budai pasa tetteit örökítette meg, vagy a Mürteza pasa dicséretét zengő Nergiszíróról, akik birodalmi viszonylatban is megállták a helyüket. Szerzőnk náluk jóval szerényebb műveltséggel rendelkezett.

Figyelemre méltó, hogy az ostrom leírása során folyamatosan a többes szám első személyt használja, a vár helyzetét egyértelműen az ostromlottak szemszögéből mutatja be. Számos apró részletet őrzött meg a csatározásokról, s a bevezető részben élete nagy eseményének nevezi Kanizsa védelmét: kevéssé kételkedhetünk benne, hogy szemtanúval van dolgunk. E tény – és az egyszerű fogalmazás – arra sarkall minket, hogy munkát alapjában hiteles tudósításnak gondoljuk. Jóllehet az események leírása nagyjából megfelel a többi forrásból nyert képnek – még olyan, első pillantásra hihetetlennek tűnő epizódok esetében is, mint az ostromlók hídjának bevontatása, vagy a főhercegek közé csapódó ágyúgolyó története –, ha tüzetesebben szemügyre vesszük a szöveget, több furcsaságra is felfigyelhetünk. Hogyan lehetséges, hogy egy szemtanú – szeptember helyett júliust írva – tévesen adja meg a hónapot, amikor az ostrom kezdődött? Lehetséges-e, hogy az események részese – 68 helyett 97-et írva – harminc nappal elvétsze az ostrom hosszát? Aligha – minden bizonnyal tudatosan ferdítette el a tényeket. A „tévedések” sorozata ráadásul világos koncepciót rajzol ki.

Esetleg feltehetnénk, hogy a szerző nem volt egészen tisztában az ostromló sereg belső viszonyaival. Mégis sokat mondó, hogy a hadműveletekben szerepelteti Francesco Aldobrandinit, jóllehet a pápai csapatok vezetője már Varasdnon elhunyt, így sosem jutott el Kanizsa alá. Halálának okozója nem egy török harcos volt, hanem a betegség. Írónk mégis fontosnak tartotta, hogy szerepeltesse; e tény mellelleg éppen jólértesültségére vall. Hasonlóképpen „téved” a Fehérvár alól érkező segélycsapatok parancsnokának személyét illetően: Russwurm helyett Mátyás főherceget emlegeti, aki azonban ténylegesen nem jött Kanizsára. S ezzel el is jutunk a kulcsmozzanatig: szerzőnk számára a segélyhadak megérkezése, majd az ostromló sereg megveretése a legfontosabb „tény”. Való igaz, hogy érkezett jelentős erősítés Kanizsa alá, az is igaz, hogy a keresztényeknek fel kellett hagyniuk az ostrommal, s elvonulásuk során a törökök valóban komoly károkat okoztak nekik. Nem volt azonban szabályos mezei csata, és nem volt fejvesztett menekülés sem. Szemtanúnk mégis erről ír. Miért?

A megoldást a korszak oszmán történelmében kell keresnünk. Nyolc éve folyt a hosszú háború Magyarországon, s a harcokból sok esetben az Oszmán Birodalom került ki vesztesen. Az 1601-es év sem hozott sikereket: elesett Fehérvár, Jemiscsi Haszan pasa felmentő seregét pedig megverték a keresztények. Szerzőnk a maga módján próbálja kiköszörülni a csorbát: „csapást mér” a pápára, hiszen unokaöccsét az oszmánokkal öleti meg a vár falai alatt. A fehérvári győzőt, Mátyás főherceget pedig Kanizsa alá vezeti, így a keresztény csapatok egyesülnek, s immár két főherceg serénykedik a vár bevételén. „Amikor fent voltunk [északon], nem tudatok nekünk ellenállni. Most pedig két seregünk egyesült. [...] Seregetek, amely nekünk sem tudott ellenállni [északon], hogyan lenne képes két sereggel mérközni?” – kiáltja be a várba a kikiáltó (30a–b). És mégis megtörténik a csoda: Tirjákí Haszan maroknyi serege nemcsak hogy visszaveri a rohamokat, de szabályos harcban is megveri a keresztény seregeket. Fehérvár elesett, a felmentő sereg egy mezei ütközetben elbukott, ám Kanizsát megvédték, az ostromló sereget egy mezei ütközetben megverték, a fehérvári győző a dél-dunántúli vár tövében alul maradt. Így az éves mérleg nemcsak hogy egyensúlyba került, de még a muszlimok javára is billent, legalább a fantázia világában. Ehhez persze a keresztény tábor erősítésére érkező ostromlók számát fel kellett nagyítani, szerepüket fel kellett értékelni – valójában egyetlen rohamban sem vettek részt, s mindössze két napot töltöttek a vár alatt –, s ki kellett találni egy mezei csatát is. A hangsúlyokat pontosan mutatja a mű szerkezete: 19 oldalon olvashatunk a vár megszállásáról (10a–19a), az ostrom első – valós – szakasza 9 oldalt tölt meg (19a–23a), míg Mátyás főherceg megérkezése, a rohamok és a csatározások, majd az elvonulás 78 oldalnyi helyet emészt fel. Nem kétséges, hogy itt is találunk hiteles részleteket, például a keresztény tábor elfoglalását vagy az üldözés eseményeit, de mindez messze súlyán felül van reprezentálva.

Persze nem Haszan pasa díván efendisziye volt az első, aki ilyen eszközökkel élt. A török történetírásban nagy hagyománya volt a gazavatnáméknak, a hitharcok történetét elbeszélő műveknek.¹⁵ Ezekben a muszlimok mindig győznek, hiszen győzniük kell: Allah hatalmát példázzák ezzel. E munkák célja nem a történeti valóság megörökítése, hanem az iszlám hit felsőbbségének bemutatása, s egyúttal a hittestvérek lelkesítése a harcra. Ahogy szerzőnk írja: „[...] vettem magamnak a bátorságot, hogy a hitharcok eme könyvét megírjam. Azért, hogy hittestvéreimet, akik ezt olvassák, és a hitharcos bajtársakat a szent harcra és a küzdelemre buzdítsam [...]” (3b)

Míg azonban a korábbi munkák egyértelműen és töretlenül hirdették a birodalom erejét, jelen történetünkbe diszharmónikus hangok is vegyülnek. Az ajánlásban ezt olvashatjuk: „napjainkban Mohamed népe a harctól és a küzdelemtől eltávolodott, s arra vágyik, hogy a hitetlenekkel összeharagkosodjon.” (3b) S a szövegben ott az élő példa is: Jemiscsi Haszan pasa nem sietett a vár megsegítésére, pedig minden bizonnyal lett volna módja az ostromlottak terheinek könnyítésére. A szerdár mintha lemondott volna a várról: „Félek, hogy a vár kicsúszott a kezünkől” – adja szájába szerzőnk a szavakat (65a). Egy keresztény kikiáltó segítségével elmondja véleményét is: „Ráadásul tudjátok, hogy a szerdárotok, [Jemiscsi] Haszan pasa nem akar nektek jót. Makacs ember.” (27a) Az per-

¹⁵ A hitharc ideológiájáról lásd *Fodor Pál*: Ahmedi elbeszélése mint a korai oszmán történelem forrása. *Világtörténet*, 1983/2., 3–18. o.; *Fodor Pál*: Magyarország és Bécs az oszmán hódító ideológiában (egy 17. századi török elbeszélő forrás tükrében). In: *Uő.*: Magyarország és a török hódítás. Budapest, 1991. 121–159. o. A hitharcokat elbeszélő műveket Agâh Sırrı Levend gyűjtötte össze: *Levend*, 1956.

sze nem meglepő, hogy egy több mint kéthónapi ostromot kiálló harcos nem gondolt jó szívvel a vár megsegítését elmulasztó vezírré. A kimondatlan kritika azonban még ennél is súlyosabb. A korábbi idők gazavatnáméinak főszereplője – kevés kivételtől eltekintve – Allah földre hulló árnyéka, az igazhívők közösségének vezetője, maga a szultán. Történetünkben szinte nem is szerepel.

Helyét másfajta hős veszi át: a végvidéki főember, aki a háreméletbe süppedt, alattvalóiról mit sem tudó uralkodóval szemben együtt él katonáival, törődik ügyes-bajos dolgaikkal, s gondja van rá, hogy harc közben mindenkit megdicsérjen és lelkesítsen. A központ intrikákkal terhes, korrupcióval fertőzött világtól távol, a végeken megjelenik a bölcs, tisztaéletű vezető, aki saját személyével mutat példát. Immár ő az igazi gázi. Szerzőnk másik célja éppen ez lehetett: az oszmán önbecsülés visszaállítása mellett meg kívánta mutatni, hogy vannak még követendő, és követhető példaképek.

A fent elmondottak fényében krónikánk értékeit nem elsősorban a történet menetében kell keresnünk. Magukhoz az eseményekhez nem sokkal kerülünk közelebb, hiszen a leírtak egy része a keresztény forrásokban is olvasható. Az igazolhatatlan részletek felett pedig mindig ott lebeg a gyanú: nem a szerző fantáziája szülte-e őket? A legtöbb újdonságot talán a törökök belső viszonyai kapcsán tudjuk meg. De vajon nem a szerző – számkra ismeretlen – kapcsolatai határozták-e meg az egyes személyek megítélését is? A kérdés mindenképp további elemzésre vár. Összességében tehát szerzőnk szemtanú volta nem hoz túlságosan sok hasznot a modern történetírás számára.

Ám a krónika érényeit talán nem is e téren kell keresnünk. Azt olvashatjuk ki belőle, hogy egy végvidéki török hogyan látta a hitharc kérdéseit, mit gondolt a magyarokról vagy a németekről, mit tekintett érdemnek, s mit nem. Azaz a végek életét egy kicsit török szemmel is láthatjuk. S ez sem kevés.

(1b) A díván efendiszi története Tírú¹⁶ Gázi Haszan pasáról¹⁷

A kegyes és könyörületes Allah nevében!

„Harcolj hát Allah útján! [...] Buzdítsd a hívőket a küzdelemre! Allah talán visszatartja tőletek a hitetlenek csapását.”¹⁸

A felséges Isten – dicsértessék és magasztaltassék! – rejtőzködő kincs volt. Arra vágyott, hogy megteremtse a világokat,¹⁹ és hogy magát megmutassa. Azután kegyelmének tökéletessége által lényének tengere hullámszni kezdett, s orcája képét láthatóvá tette. Örökkévaló hatalmával ékkövet teremtett, amelyet beszélő ékkőnek, második ékkőnek vagy emberi léleknek is neveznek, mert ez a mohamedai lélek. Azután orcája fényessége által fény lett láthatóvá, amit mohamedai fénynek, vagy a prófétafény fényének mondanak. És a mohamedai lelket emberi névvel nevezte el. És a mohamedai lelket a saját lelkéből árasztotta ki, hogy az a lélek ettől a lélektől (2a) legyen élővé. S így tökéletesnek találta. Azután abból a mohamedai lélekből megalkotta az emberi nemzetség lelkeit és a többi teremtményt. És a mohamedai fényből megteremtette a tizennyolcezer világot. És abból a mohamedai fényből lett a tanúságtétel világa és minden látható dolog. Az igazhitűek ama mohamedai fény által élnek. De a hitetleneknek és a pogányoknak abból a lélekből nem jutott osztályrész, mivel ők a többi állat szintjén vannak, eltévelyedtek. Az állatoknak a parancs és a tiltás nem íratott elő. De az emberi nemzetségnek előíratott. A magasságos és hatalmas Isten parancsa: „A dzsinneket és az embereket azért teremtettem, hogy engem szolgáljanak.”²⁰ Ha ez a helyes út, mindannyian elfogadták, Istent egynek tudták, prófétáinak és könyveinek hittek, igazhívők és az egység megvallói lettek. Hitelenségnek mondják pedig Isten tagadását, a sátán (2b) követését, az igazhitűekkel való ellenségeskedést. Mert a hitelenség az iszlám ellentéte. A sátán az Isten átka, Mohamed önagsága – Allah áldása és üdve legyen rajta! – pedig Isten kegyelme. Az igazhitűek Isten kegyelméből táplálkoznak, a felséges Isten – magasztaltassék! – megelégedésének tárgyai, a parancsolatok és a tiltások szerint cselekszenek, s a parancsoktól függenek.

Ráadásul az Allah útján elhunyt hitharcosok esetében Isten – dicsértessék és magasztaltassék! – az angyaloknak megígérte: „Harcos szolgálaim a lovaik patkója alól felpattanó szikrák kedvéért [a paradicsomba kerülnek].” Ezért a harcосok rangja és becsa a magasságos Isten szemében igen magas. De napjainkban Mohamed népe a harctól és a küzdelemtől eltávolodott, s arra vágyik, hogy a hitetlenekkel összebarátkozzon. Mivel azonban a hitetlen az igazhitű ellentéte, hogyan (3a) lehetne a barátja? Az igazhitűnek igazhitű lesz a barátja, a hitetlennek pedig a hitetlen. Ahogy Isten – magasztaltassék! – parancsolja: „[A hívőknek] nem szabad hitlentestvérebarátoknak fogadniuk a hívők helyett!”²¹

Egyszer Ali ökegyelmességétől – Allah legyen vele elégedett! – megkérdezték: „Hányféle a vi-tézség?” Azt válaszolta: „Tízféle. [Ebből] kilenc csselfogás.”²² De az ellenséggel szemben a csselfo-

¹⁶ Haszan pasa előneveként több forrásban is szerepel a *Tírú* szó, amelynek jelentését azonban eddig nem sikerült megfejtenem. Talán a gyakran használt *tirjáki* 'ópiumszívó' elferdített változata lehet.

¹⁷ A fordítás az MTA Könyvtára Keleti Gyűjteményének Török o. 216. számú kézirata alapján készült, így a krónika szövegének második – talán végleges – változatát (B változat) tükrözi. Néhány esetben, ha fontosnak láttam, az A változatban olvasható szöveget is közöltem: e kiegészítések szögletes zárójelben, csillaggal jelölve szerepelnek. (A közeljövőben kívánom közzétenni a krónika kiegészítésének fordítását is ugyanezen kézirat alapján.)

¹⁸ Korán, 4:84.

¹⁹ A muszlim létszámlelet szerint alapvetően két világ létezik, a látható és a láthatatlan.

²⁰ Korán, 51:56.

²¹ Korán, 3:28.

²² A törökök körében közmondásként máig élő mondás.

هَذَا رِسَالَةٌ دِيوَانِ اَفندي بِاَيْتِرُو غَازِي حَسَن پاشَا

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلٰی الْقِتَالِ

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّكْفِ بِاَسْمٰى الَّذِيْنَ كَفَرُوا الْعِلْمَ حَتّٰى سَجَدُوْا

وَتَعَالٰی حَضْرَتُكَ بِرُكُوزِ لَوْ كَبَّحْ اَيْدِي دِيْلَايِكُمْ عَالَمُكَ

يَا دَادَه وَكَندُو زَنِي بِلْدُو مَرَه اَنْدَن كَمَالِ الْكُفْرَانِ

تَكْرِي اِي زَانِي بِمَوْجِ اَيْدُو ب صِفَتِ جَمَالِ دِيك بِرَجَلِي

اَيْلَاي قُوْتِ اَز لِيَا سِنْدِك بِرُكُو هُو بِرَا نَدِي اَكَا جُو هِي

نَاطِقِ وَجُو هُو ثَانِي وَوُجِ حَيَوَانِي دِي خِي دِي رُكُو اَوَّلِ

نَفْسِ مُحَمَّدِيَّةٍ دَا اَنْدَن جَمَالِ نُو زِي دِيك بِوُجُو ظَاهِرِ اَيْلَايِكُمْ

نُو دِي مُحَمَّدِيَّةٍ وَنُو زِي نُبُوْتِ دِي رُكُو اَوَّلِ نَفْسِ مُحَمَّدِيَّةٍ يَدِ

اِنْسَانِ اَسْمِيك سَمِيَه بِوُجُو دِي لِرَا اَنْدَن رُو جِ مُحَمَّدِي

كَندُو رُو حِنْدِك نَبْخِ اَيْدُو ب تَا كَمَا اَوَّلِ رُو جِ بُو دُو جِ

اَيْلَا

gás is vitézség számít.” A hitetlenekkel akárhányszor teszed is meg, tedd! Csak pusztuljon mielőbb a hitetlen! Ha [az ellenféllel] van megállapodás és egyezség, ha igazhíttű muszlim, ha fizeti a fejadót,²³ ha a vallásnak, az államnak és a padisah hatalmának a hírnevét nem csorbítja, ha az egyezséget nem szegi meg – ha mindez megvan –, nem lehet kardot húzni ellene. Ha mindez nincs meg, akkor a hitetlenek elleni harc a zarándoklat [Kába kő körüli] keringésénél többet ér: első a hit, azután az ötszöri imádkozás, (3b) azután a ramazán havi böjt, azután a harc. Sőt, a felséges Isten – dicsérettessék és magasztaltassék! – a két leborulásból álló kötelező imákat²⁴ is megkönnyítette [a harcosok számára]. A hadjárat idején a szent ramazán [havi böjt] megtörését is engedélyezte. A legnagyobb vallástudósok mindezeket jogi könyvekben leírták.

Ej, kedves barátaim! Az Isten – magasztaltassék! – által adott hatalmas adományok fejében, Allah szolgálatában mindenkinek adakoznia és jótékonykodnia kell, fősvényesség nélkül. Ez okból én, szegény, a felséges Isten [oltalmába] húzodom, a próféták fejének ömeltóságától közbenjárást remélek, és a négy felséges kalifa – a magasságos Allah legyen elégedett mindannyiukkal! – magas jóakaratóval vettem magamnak a bátorságot, hogy a hitharcok eme könyvét megírjam. Azért, hogy hittestvéreimet, akik ezt olvassák, és a hitharcos bajtársakat a szent harcra és a küzdelemre buzdítsam, (4a) s ezzel a bűnbocsánatot elnyerjem.²⁵

Eddig ahány komoly hitharc csak volt, mind megírták. Mi pedig azért, hogy e nagy harc se maradjon rejtett és ismeretlen, néhány lapra feljegyeztük. Azért, hogy amikor a hitharcosok és hittestvéreink összegyülekeznek és elolvassák, szívükre öröm és vidámság szálljon, s engem, szegényt a többi hitharcosokkal együtt, áldó imáikból ki ne felejtessenek.

A mi időnkben a kanizsai hitetlenek annyira lázongtak és elszemtelenedtek, hogy az utazóknak a Dunától és a Drávától [egészen] Belgrádig el kellett hagyniuk az utakat. [*A szimurgot még anynyiba se számolták, mint egy szunyogot.²⁶] Sőt, még a belgrádi malmokból is harácsot szedtek. Mindenképpen hadjáratot kellett indítani ellenük, ezért a nagyvezír, Gázi Ibrahim pasa²⁷ a muszlim sereggel (4b) Belgrádba jött. Urunk, Tirjákí Haszan pasa²⁸ [*akit Budáról elbocsátottak], Pécsen tartózkodott. Tavasszal, amikor az örömteli dolgok ideje eljött, [Ibrahim pasa] a muszlim sereggel halogatás nélkül Esztergom ellen indult.²⁹ Amikor felvonulás közben egy Eszék nevű helyre ért, az alávaló hitetlenek Baranyavár³⁰ palánkját felégették, az észeki hidat pedig megrongálták.³¹ A nagyvezír elküldte helyettesét, Mehmed kethüdát,³² hogy a hidat javítsa ki, az említett palánkot építse meg, s a hidat őrizze.

²³ A *dzsizje* nevű adót csak a nem-muszlim alattvalóknak kellett megfizetniük.

²⁴ Kötelező imák (*farz namazi*): a napi ötszöri imádkozás, valamint a pénteki ima és a temetési ima.

²⁵ Az A változat bevezető része lényegesen rövidebb: „»Mennyi kis sereg győzedelmeskedett már nagy seregen Allah engedelmeivel!« (Korán 2:249.) E Korán-sor fensőbbiségének bizonyítója, a győzelem megadója Allah. A katonák sokasága nem elegendő, hiszen Allah kegye és jóakarata százezer katonánál is többet ér: mindenek felett való. Én, szegény, abban reménykedtem, hogy egy csodás hitharcban [vehetek részt], s hogy e hitharc nem marad rejtve. Bár ne felejtessenek el e szegényért, értem imádkozni.”

²⁶ A korszakban gyakran használt török mondás, amely az elbizakodottságra utalt. A szimurg a muszlim mitológia csodálatos madara, a főnix.

²⁷ Dámád Ibrahim pasa (?–1601): bosnyák származású államférfi. III. Murád szultán Ajse nevű lányát kapja feleségül. 1596 és 1601 között kisebb megszakításokkal nagyvezír. 1596-ban, 1599-ben és 1600-ban részt vesz a magyarországi hadjáratokban. Legjelentősebb haditette Kanizsa bevétele 1600-ban. *Uzunçarşılı, İsmail Hakkı*: Osmanlı tarihi. III/2. Ankara, 1995. 351–354. o. Életrajzának újabb feldolgozása: *Aykut, Nezih*: Damad Ibrahim Paşa. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 15. (1995–1997.) 193–219. o.

²⁸ Tirjákí Haszan pasa (?–1614), a magyar végek jeles vitéze, a szultáni udvarban nevelkedett. Szandzsákbégeként Zvornikban, Klisszán, Szigetváron, Gyulán tevékenykedett, majd a beglerbégek közé emelkedett. E minőségében Boszniában, Budán és Kanizsán működött, sőt, élete végén ruméliai beglerbégeknek is kinevezték és vezíri címet is kapott. Életrajza *Dávid Géza*: A Dél-Dunántúl közigazgatása a török korban. *Zalai Múzeum*, 4. (1992.) 58–59. o. Történetünk idején állítólag már 87 éves volt. V. ö. *Vámbéry* 1887. 804. o.

²⁹ A nagyvezír augusztus 10-e körül indult el Belgrádból. *Tóth* 2000. 313. o.

³⁰ A kéziratokban Bironvár, Bertvad alakban.

³¹ A portyákról és a hidak felégetéséről a Kanizsa elfoglalásáról tudósító fethnáme is megemlékezik. *Fekete Lajos*: A hódoltság török levéltári forrásai nyomában. Szerk. *Dávid Géza*. Budapest, 1993. 196. o.

Amikor a hitetlenek Baranyavár palánkját felégették, és a hidat megrongálták, gyorsan hírví-
vők mentek Pécsre, hogy Tirjáci Haszan pasát értesítsék. Gázi Haszan pasa a muszlim sereggel
sebesen a pogányok után vetette magát, s a Dráva közelében (5b) utolérte őket. A hitetlenek átkel-
tek a hídon, megrongálták azt, majd a két víz [a Dráva és a Száva] között félelem nélkül mulatoz-
tak. Haszan pasa látta ezt a túlsó oldalról, s tapasztalt embereivel tanácskozni kezdett: minden hit-
harcost meghallgatott. Majd saját jószántából elsőként lépett a nagy folyóba. Volt ott egy nagyon
jó gázló. Isten akaratából addig arra a gázlóra senki nem akadt rá. A pasa nyomában az összes har-
cos a vízbe ugratott, s [könnyedén] átkeltek. Amikor a hitetlenek meglátták ezt, nyugalmuk futássá
váltzott. A hitharcosok mindannyian rájuk rontottak, s a hitetleneket szétszórták. Volt, akit meg-
öltek, másokat elfogtak, s volt, akit a vízbe löktek: lelkük a pokolba, testük a földbe került.

(5b) Ibrahim pasa nagyvezír eközben Eszéken tartózkodott, s amikor az ágyú- és puskalövések
hangját meghallotta, elcsodálkozott. Éppen akkor érkezett meg Haszan pasa, számos előkelő hitet-
lennel és zászlóval. Találkozott [Ibrahim] pasával. Amikor a muszlim sereg látta ezt, nagyon ör-
vendeztek. [A pasa] az elfogott hitetleneket kikérdezte társaik helyzetéről, majd a beszélgetés köz-
ben szóba került az Esztergom elleni indulás kérdése is.

– Bár Allah – magasztaltassék! – könnyen adná [a kezünkre]! – mondta Haszan pasa. – Ám ha
Esztergom ellen megyünk, a kanizsai hitetlenek előjönnek, s a [z észéki] hidat lerombolják. Így az
iszlám serege a kemény télben nem tud Belgrád vidékére visszatérni, és rossz helyzetbe kerül.
Babócsa közel van, ha Isten segítségével azt elfoglalnánk, s katonákat (6a) hagynánk benne, akkor
könnyű volna eljutni Budára.

Haszan pasa terve minden pasának [és bégnek] tetszett. A nagyvezír azonnal húszezer embert
adott Mehmed kethüdá mellé, s Babócsára küldte őt. [Mehmed] a megbeszélte terv szerint elment
és a várat körülfogta. Azután a nagyvezír és Haszan pasa is megérkezett a muszlim sereggel, és a
vár alatt letáboroztak. [*Amikor a bent lévő hitetlenek ezt a sokaságot meglátták], megrémültek, s
a várat hitlevélre átadták.³³ A nagyvezír a várba elegendő számú katonát helyezett, azután [vezére-
ivel] a Budára menetéről tanácskozott.

– Allahnak – magasztaltassék! – legyen hála! – mondta Haszan pasa –, Babócsát könnyedén,
elfoglaltuk. Kanizsa vára innen csak kétnapi út. (6b) Ha megtámadnánk, s ha Allah is úgy akarja,
azt is könnyedén elfoglalhatnánk. Ha Isten segítségével sikerülne, a német király székvárosa már
csak háromnapi járásra esne. Ha Kanizsát bevennénk, akkor ott minden tartomány is elfoglaltatna.
Nagy bánat szállna a hitetlenek szívére. Most az a legfontosabb, hogy Kanizsára menjünk, és fog-
juk körbe a várat, amíg a hitetleneknek nem tudnak [a terveinkről].

A nagyvezírnek tetszett ez a tanács, de azt mondta:

– Ám boldogságos padisahunk, Ahmed szultán öfelsége engem Budára rendelt. De mégis [*úgy
lesz, ahogy te mondd.] Vagy neked kell Budára menned, vagy nekem. Más megoldás nincs.

– Haszan pasa menjen Budára, mi Kanizsa ellen megyünk – mondták az ott lévő pasák. Ezt
megfelelő és okos dolognak találták. (7a) Haszan pasa Budára ment. Mehmed kethüdá előrement
Kanizsára és körülfogta a várat. Utána vonult a nagyvezír is, ágyúállásokat ástak és mind a négy
oldalról löni kezdték a várat.

Amikor Gázi Haszan pasa Budára érkezett, a ruméliai beglerbég, Szokolovity Mehmed pasa
védelmezte Budát, és ott telett.³⁴ Négy ágyúval elindult Budáról, és Székesfehérváron keresztül
Koppányra ment, majd bevette Bolondvárat, Szöcsényt és [Kis]komáromot.³⁵ Kanizsa alatt talál-

³² Mehmed kethüdá: Dámád Ibrahim pasa helyettese, a Székesfehérvár melletti harcokban esett el 1601. október 15-én.

³³ Babócsát három napi ostrom után, 1600. szeptember 4-én adta fel Pető Gergely kapitány. *Tóth* 2000. 314. o.

³⁴ Lala Mehmed pasa (?–1606): a nevezetes Szokollu család tagja, Mehmed nagyvezír unokatestvére. A tí-
zenöt éves háborút a hódoltságban harcolta végig. Kanizsa ostromában ruméliai beglerbégként vett részt. 1604-
ben nagyvezírré tették, legjelesebb tette Esztergom elfoglalása volt. Mivel nem értett egyet az Irán elleni hadjá-
rattal, 1606 májusában kivégezték. *Uzunçarşılı* 1995. 361–362. o. Mehmed első budai pasasága 1599 novem-
berétől 1600 szeptemberének közepéig tartott, ekkor Tirjáci Haszan pasa kapta meg a tiszteletet. *Gévay Antal*: A
budai pasák. Bécs, 1841. 20–21. o.

³⁵ A kéziratokban Szecsén/ Szicsán, illetve Komar/Komaran formában. Az elfoglalt várakról. *Fekete* 1993.
197., 205. o.

kozott Ibrahim pasa szerdával, s együtt folytatták az ostromot. Végül a német királyhoz is eljutott a hír, hogy Kanizsát – több más várral együtt – húsz napja ostromolják a törökök. (7b) A orosz dolgokat művelő király [*összehívta] parancsnokait [és] tanácskozott velük. Amikor azt fontolgatták, hogy Buda ellen induljanak-e, némelyik úr azt mondta:

– Mivel Haszan pasa most Budán van, [s a várat biztosan] felszerelte, tartunk tőle, hogy ha oda megyünk is, az nem hoz a fejünkre dicsőséget. Másrészt Kanizsa is kicsúszik a kezünkből. Az volna helyes, ha most azonnal Kanizsára mennénk, és megsegítenénk.

Azzal mindannyian megindultak, és Kanizsa alá vonultak. Szembeszálltak az iszlám sereggel, és egy héten keresztül keményen harcoltak. Végül Isten segítségével a muszlim sereg diadalt és győzelmet aratott, a hit ellenségei pedig legyőzettek és megverettek, s egyik éjjel elmenekültek. A muszlim sereg üldözöbe vette őket, sokukat megölté. Amikor a várban maradt (8a) hitetlenek látták ezt, a várat hitlevélre feladták.³⁶ A győzelem után a régebbi bászrai beglerbéget, Aladzsa Haszan pasát³⁷ nevezték ki a vár parancsnokává, amelybe kellően sok hadiszert és katonát helyeztek. Amikor a várat teljesen felszerelték, megírták a jó híreket Tirjáci Haszan pasának. Ő is nagy ünnepséget rendezett, a magasságos Istennek ezerszer is hálát adott; mulatoztak és vigadoztak. Gázi Haszan pasa Budán telelt. Azután Budát saját akaratából és elhatározásából a defterdárnak, Mankirkusi Mehmed efendinek³⁸ adta, ő maga pedig Belgrádba ment, ahol a nagyvezírral, Gázi Ibrahim pasával találkozott. Azt kérte, hogy Kanizsát adják neki. A nagyvezír (8b) pedig odaadta neki Kanizsát. Ő abban az órában, amelyben kérése teljesült, Kanizsára indult. Szigetvárjig jutott. Közben Ibrahim pasa összegyűjtötte a muszlim sereget, és tavasszal Esztergom ellen akart indulni. Ám Isten rendeléséből [*megbetegedett, és] meghalt.³⁹

[Halálát] a boldogságos padisahnak is jelentették, s [új] szerdárt kezdtek keresni. Amikor Ibrahim pasa halálának híre elérte Haszan pasához, nagyon szomorúan és bánatosan elindult Szigetvárról, s a közeli Görösgál nevű helyen táborozott le. A sátrakat felverték, mindenki [*árnyékba húzódva] pihent, [*annyira forrón tűzött a Nap]. Hirtelen akkora hangzavar támadt, hogy az emberek és a lovak is megrémültek. Mindenki a kardjához (9a) kapott, és készenlétben állt. Egyszer csak azt látták, hogy a levegőben számtalan holló és kánya [tűnik fel] hirtelen, a sátrak felett köröztek, vijjogva egymásnak estek, s hadakozva Kanizsa felé elrepültek. Rövid idő múlva újra zsvaj hallatszott. Mindenki az eget nézte: vajon mi lehet ez? Hirtelen megszámlálhatatlanul sok fekete fejű sas érkezett a sátrak fölé, mint egy fekete felhő. Haszan pasa sátra felett háromszor körbepörpültek, majd egymással hadakozva Kanizsa felé elszálltak. Mindannyian láttuk ezt a fenséges jelet, dermedten csodálkoztunk.

– Ej, harcosok! Isten a tudója: figyelmeztetés ez a számunkra – szólta Haszan pasa (9b) –, nagy harcunk lesz az ellenséggel. Reménykedjünk a felséges Istenben, hogy a szerencse [mellénk szegődik] és miénk lesz a győzelem.

Parancsot adott Iszkender pasának,⁴⁰ aki akkoriban a helyettese volt:

– Menj Belgrádba, s időben tudasd velünk, hogy az udvarban kit neveztek ki szerdára. A védekezéshez számos harcost küldjenek nekünk. Úgy tűnik, nehéz idők jönnek. Ibrahim pasa meghalt, s attól tartok, hogy amíg az új szerdár meg nem érkezik, az átkozottak többfelé is kiküldik harcosaikat.

– Ahogy szultánom⁴¹ parancsolja! – szólta [Iszkender kethüdáj], kezét csókolt és Belgrádba ment. Haszan pasa Kanizsára indult. Amikor megérkezett, nagy vigasságot rendeztek. [Haszan pasa] mindenfelé kémeket küldött, és a vár felszerelésével (10a) foglalatzkodott. Hogy a várat éle-

³⁶ Kanizsát a törökök 1600. szeptember 8-tól október 22-ig ostromolták. Az ostrom és a felmentési kísérlet történetének összefoglalása: Tóth 2000. 314–323. o.

³⁷ Az első kanizsai pasa személyének kérdéséről: Dávid 1992. 58. o.

³⁸ Mankirkusi Mehmed pasa (?–1601). Budai pasává 1601 április végén nevezik ki. Gévy 1841. 21. o.

³⁹ Belgrádban, 1601. július 9-én. Tóth 2000. 333. o.

⁴⁰ Iszkender pasa (?–1619): a történet idején Tirjáci Haszan helyettese, később kanizsai pasa. E minőségében ő segítette trónra Bethlen Gábort 1613-ban.

⁴¹ A szultán szó általánosan használt megtisztelő megszólítás volt a korszakban, nem csak az uralkodót illették vele.

lemmel ellássa, a szigetvári, a pécsi és a pozsegai szandzsákba küldte [megbízható] embereit. Azután megjöttek, és híreket hoztak a kémek, akik korábban indultak el:

– Kádin (?) ura [*és a hitetlenek nagy serege] Győr alatt van. Budáról beszélnek. Ráadásul állítólag Frensisztánból [*nyolcvanezer] frenk⁴² jön. Amíg azok meg nem érkeznek, sehova sem mozdulnak.

[*Kis idő múlva Haszan pasa] újra kiküldte a kémeket. Néhány nap múlva a kémek visszatértek, és híreket hoztak:

– Frensisztánból nyolcvanezer frenk jön, már Varasdra érkeztek.⁴³ Hetven nagy ágyúval és hatalmas fegyvertárral jönnek erre. A Győr alatt táborozó sereg vezérévé a Mátyás hercegnek nevezett [*átkozottat nevezték ki], ahová ő megy, (10b) ezek is oda mennek. Együtt van minden német, magyar, cseh és lengyel katona. Röviden szólva, ezek a frenkek, horvátok, szlavónok a Fekete Herceggel, Zrínyioglival és az itt tartózkodó magyar királlyal,⁴⁴ Ferdinánddal együtt összesen százezernél is többen vannak. Azt tervezik, hogy Eszékig minden muszlim tartományt elfoglalnak.

Haszan pasa önagysága meghallgatta a kémek híreit. Azután ismét embereket küldött ki katonákért és élelemért. A kapott híreket senkinek nem árulta el, de Budára üzenetet küldött, hogy a hitetlenek komoly lépésre készülnek. A bégeknek és az alajbégeknek is hírt adott:

– [*A hitetlenek hamarosan Buda alá indulnak.] Sebesen, teljes fegyverzetben, elegendő élelemmel, (11a) egy óra késedelem nélkül jöjjetek ide! A Muraközben és a hitetlenek más tartományaiban fogunk portyázni.

Amikor a hír elért a katonákhoz, a parancsnak megfelelően minden szükségeset előkészítettek, és Szigetvárra mentek. Közben Haszan pasa tudomására jutott, hogy a hitetlenek a Muraközbe érkeztek.

– Az élelem és a sereg egy óra késedelem nélkül induljon ide! – parancsolta újból, és elküldte megbízható embereit. Azok pedig Szigetvárra mentek, s ami felesleges élelem, gyalogos és lovas csak volt, azt Szigetvárról Babócsára küldték. Közben a hitetlenek serege egy napi járásra megközelítette⁴⁵ Kanizsát és [*három napra] letáborozott. Ágyúik megérkezését várták, s azt, hogy a Győr alatti (11b) hitetlenek valamerre meginduljanak, s a muszlimokat megtámadják. Kémeket küldtek Kanizsára:

– Tudnak-e rólunk a törökök?

A kémek Kanizsára mentek, mindent kikémleltek, és híreket hoztak.

– A törökök semmit sem tudnak arról, hogy Kanizsa ellen készülünk – mondták. – Haszan pasa azt mondja: „Ha a hitetlenek serege Budára megy, mi az ő tartományaikban fogunk portyázni.” Erre készül.

A hitetlenek, amikor meghallották ezeket a híreket a kémektől, parancsot adtak ötezer [*négyezer] katonájuknak, hogy azonnal menjenek Kanizsa alá és hozzanak nyelvet. A hitetlenek a terveknek megfelelően, csütörtöki napon⁴⁶ délelőtt a Bécsi kapu irányából érkeztek meg váratlanul.

– Vigyázzatok! – parancsolta Haszan pasa. – Az ágyúkat (12a) ne süssétek el! A lovasok közül senki ne menjen ki! Ezek nyelvet akarnak fogni. A gyalogosok tüstént menjenek ki és kezdjenek velük harcba. – [*Azzal megbízható embereit a kapuhoz küldte, akik tudatták a pasa parancsát az ottani hitharcosokkal.

– Ahogy pasánk parancsolja! – mondták a harcossok, azután] a gyalogosok kimentek és délig harcoltak a hitetlenekkel. Néhány hitlent [*és lovat] megsebesítettek. A hitetlenek reményvesztetten megfordultak és visszatértek a táborukba. Ferdinánd királyhoz mentek, s mindent elbeszéltek neki, de a király nem hitte el, hogy Kanizsa alatt jártak.

⁴² A korabeli török nyelvben a nyugat-európaiak általános elnevezése.

⁴³ A vezérkar torzskaldósai miatt a főhadiszállás többször változott. Varasdra szeptember elején érkezett a keresztény sereg. V. ö. *Banfi* 1939. 145–146. o.

⁴⁴ A király kifejezést a török írók a Habsburg-ház tagjaira általánosságban használták. Ferdinánd „király” Ferdinánd főherceggel, a Fekete herceg Mátyás főherceggel, Zrínyiogli pedig Zrínyi Györggyel azonos.

⁴⁵ A keresztény sereg a vár megszállása előtt Vízvárnál táborozott. *Banfi* 1940. 150. o.

⁴⁶ Fáiži szerint az első portyára rebüü'l-evvel hó 8-án, pénteken került sor. (*Vámbéry* 1887. 802. o.) Az állítás második fele téves, mert a kérdéses dátum – a Gergely-naptár szerinti szeptember 6-ára – csütörtökre esett. Így két forrásunk valójában egymást erősíti.

– Ha ti Kanizsáig eljutottatok volna – mondta –, akkor legalább egy nyelvet, vagy valami hírt hoztatok volna. Vagy a törököket arra készítettétek volna, hogy lőjenek rátok. De ti nem mentetek a várhoz, talán nem is láttátok a várat [*a saját szemetekkel]! – mondta nagyon haragosan. Végül egy másik úrnak adott parancsot, hogy menjen, és hozzon nyelvet.

– Ahogy uram parancsolja! – mondta az. Hatezer hitetlent vett maga mellé, és a vár alá (12b) ment. Pénteken délelőtt a Bécsi kapu irányából támadott, és éppen a vár ágyúja alá érkezett.

– A gyalogos hitharcosok menjenek ki – parancsolta Haszan pasa –, ágyúval ne lőjete, a lovasok közül senki ne menjen!

A gyalogosok kimentek és délig harcoltak. A hitetlenek nem tudtak győzelmet aratni, ezért Mohamed nevére fogadkoztak és könyörögtek:

– Lőjete ránk ágyúval! – azzal hadrendben mindannyian az ágyúk elé vonultak.

– Menjete – mondta a pasa, amikor ezt megtudta –, és mondjátok a hitetleneknek: „[A várban] egyetlen ágyúnk sincs. Ha volna, miért hagynánk, hogy a vár alatt járjatok-keljete?”

– Könyörülj rajtunk, szultánunk! Ilyen [*gyalázatos hírt] ne mondjunk [a hitetleneknek]! – mondták a pasa mellett lévő [*agák]. – Ha egyáltalán nem állna szándékukban, (13a) hogy ide jöjjenek, ezt hallván akkor is ránk támadnának.

– Nem tudjátok azt, amit én tudok. Engedelmeskedjete a szavaimnak! – mondta Haszan pasa.

– Az ágyúkat a kellő időre tartogatom.

Úgy válaszoltak a hitetleneknek, ahogy Haszan pasa parancsolta. Amikor azok meghallották ezt, megfordultak és [visszatértek a *táborukba]. Mindent elmondtak Ferdinánd királynak, amit hallottak. A király nagyon elégedett és boldog volt e hírekről.

– Az egész sereg jöjjön a szíнем elé! – parancsolta. – Jó híreim vannak!

Amikor mindenki összegyűlt, mindent elmondott nekik. A tanács tagjai, a [király] belső emberei és katonái fellelkesültek e hírekről.

– Jézus oltalmával a vár [*és a tartomány] a miénk lesz. Holnap [*szombaton]⁴⁷ ki kell küldeni egy csapatot, lássuk, nekik milyen választ adnak! – mondták. Az urak közül az egyik megbízható urat ismét elküldték egy csapattal: ha Isten is úgy akarja, talán jó hírt (13b) hoz. Ő pedig a parancs szerint délelőtt megérkezett [Kanizsa alá]. Amikor a gyalogosok kijöttek, éppúgy, mint korábban, a hitetlenek a harc közben kérlelni kezdték őket:

– Lőjete ránk! – a hitharcosok azonban a korábbi választ ismételték, de még hozzátették:

– Mi csupán egy-két napig vendégeskedünk itt. Itthagyjuk a várat, indulni készülünk. Miféle tartomány ez itt? Olyan vár ez, amit meg lehet tartani? Ez csak egy sziget, mi haszna ebből a padisahnak? Padisahunknak hány ezer ehhez hasonló palánkja van még?

Amikor a hitetlenek meghallották ezt, felvidultak, királyaikhoz mentek, és mindent részletesen elmeséltek. A király nagy elégedettségében maga elé rendelte a parancsnokokat, s a történeteket töviről hegyire nekik is elisméltette.

– Ha valóban így van – mondták azok vidáman és boldogan –, akkor még egy-két napig pihenjünk itt. (14a) Ne menjünk készületlenül a vár alá. Küldjük ki a kémeket. Mit beszélnek a várban, mire készülödnék? Ha biztos híreket hoznának arról, hogy [a törökök] elhagyják [a várat] és elmennek, akkor mindannyiukat meg fogjuk ölni. Ha híreket kapnánk arról, hogy Mátyás herceg Győr alól merre indul, s ha már elhatározta volna, hogy a török sereg ellen vonul, mi is aszerint cselekedhetnénk. Kanizsa vára – Nárnúr⁴⁸ segítségével – most már a miénk. Nem tudnak ezek nekünk ellenállni. Kanizsát gyorsan bevesszük, katonákat hagyunk benne, azután Szigetvár ellen megyünk, és megostromoljuk. Azután Eszék felé menet seregünk portyázni fog, az eszéki hidat felgyújtjuk, és ami palánk, falu és település csak van, mindet felgyújtjuk és leromboljuk. (14b) Amit csak lehet, elfoglalunk. Amikor a törökök ezt [*a rémisztő dolgot] látják, nagy félelem szállja meg őket. De már nem találnak helyet, ahol megállhatnának. Azután a fenti sereggel híreket cserelünk. Ők onnan, mi innen: a törököt közrefogjuk. Úgy megverjük őket, hogy egy árva lélek sem marad közülük! – ilyen módon tanácskoztak. Azután Zrínyioglit hívták.

⁴⁷ A keresztények vízvári táborukból valóban vezettek portyákat a vár alá, szeptember 9-én például Vincenzo Gonzaga mantovai herceg, Giovanni de Medici és Orfeo Galeano, tehát a sereg vezérkara indult terepszemlére. *Banfi* 1940. 150. o.

⁴⁸ A keresztények istenére alkalmazott török elnevezés.

– Íme, Kanizsa már a kezünkben van – mondták neki, s előadták a helyzetet. – Mondd, te ebben a helyzetben mit tartasz jónak? A törökök itthagyják Kanizsát és távoznak. Ha a várból ki-mennek, utánuk megyünk, rajtuk ütünk, és mindannyiukat elpusztítjuk. Azután Szigetvárra megyünk, és megostromoljuk. Az ágyúk és a többi nehéz felszerelés (15a) hátramarad. Amikor Szülejmán szultán Szigetvárat elfoglalta, apád, [*a vár kapitánya] téged kimenekített. Jól ismered Szigetvárat.

– Szigetvár külső várát [elfoglalni] egyszerű dolog – mondta [*az átkozott Zrínyiogli]. – De van egy belső vára is. Minden bástyájához negyven ágyú kell. A tó feltöltésére Szülejmán szultán [*két]százezer jük⁴⁹ gyapjút hozatott. Azzal töltötte fel a tavat. Ennek a tetejére egy nagy hegynyi földet hordatott, s miután az magasabb lett, mint a vár, katonáit szívvel és lélekkel rohamra indította, s a várat karddal vette be. Ha nektek is van ennyi erőtök, s ha a török sereg nem jön ellenetek, akkor van rá remény, hogy sikerrel jártok. De én úgy gondolom, hogy ebben az évben nem tehetek nagyobb szolgálatot Nárnúnak Kanizsa bevételénél. (15b) Abba ugyanis most egy varázsló zárkózott be, akinek varázstudományát nem lehet elmondani. [*olyan különleges.] Most, például, elrejtette előletek az ágyúit, és azt mondja, hogy „nincs ágyúnk.” Így felel nektek, de cselet vet. Számítalan csefogatást és trükköt ismer. Hogy mennyi cselet és fortélyt ismer, azt nálunk minden keresztény [jól] tudja. Mi már húsz éve az ő mérget isszuk, poharat pohár után. Ha valamikor betegségének vagy halálának hírére lehet hallani, akkor [biztos, hogy] végül Frengisztán valamelyik tartományában bukkan fel, és számos országot elpusztít. Eddig senki sem állhatott meg előtte. Varázslattal és csellel mindenki felett győzedelmeskedett – szólt, és mondandóját befejezve elhallgatott.

A frenk kutyák és más hitetlen urak meghallgatták Zrínyi választát (16a), de szavainak nem adtak hitelt.

– Ez a fickó vagy nem látott még minket harcolni, vagy ő is a törökökkel tart – mondták gögösen. – Meg akar félemlíteni minket.

Azután Ferdinánd királyhoz fordultak:

– Holnap vasárnap. Ha megparancsolod, a vár alá megyünk és letáborozunk. Ha a bent lévő törökök elhagyják a várat és elfutnak – jó. Ha nem, hétfőn megrohanjuk a várat, és szűkké tesszük azt számukra.⁵⁰ A vár bevétele után pedig teljesen elpusztítjuk az [átkozott] magyarok csapatát is. Mert ezek az átkozottak, ha a töröktől megszorulnak, eldobják a kardjukat. [*Ezek a magyarok a törökökkel tartanak.] Így határoztak, azután mindenki a sátrába ment.

– Holnap megszálljuk a várat! – tették közhírré. Korábban Haszan pasa embereket küldött élelemért és katonáért. (16b) Ezek a terv szerint az élelmet a katonákkal együtt Berzencére vitték, és Haszan pasával tudatták ezt. Haszan pasa azonnal száz vitéz harcost küldött, hogy ezeket fogadják és a várba vigyék. Azok elmentek, s az élelmet és a katonákat a vár közelébe vitték. De közben hétfő délelőtt⁵¹ a hitetlenek csapatai Kanizsa alá érkeztek, s a Berek vize partján elkezdtek felállítani a sátraikat, éppen az ágyúk hatósugarán belül. Hirtelen nagy veszekedés hallatszott. [*Amikor a vezetők sátorait készítették, az urak összevesztek egymással. „Ez a hely az enyém!” – szóltak, s huzakodni kezdtek.] Esteledett, amikor meglátták, hogy seregünk az élelemmel a vár közelébe érkezett. A hitetlenek úgy vélték, hogy a törökök szekereket hoztak, hogy a vár népét elszállíthassák.

– Vigyázzatok, seregünkben senki ne támadjon rájuk, (17a) senki ne okozzon nekik kárt! – tették közhírré. – De mindenki álljon készen. Ha már minden török kijött a várból, s elindult, utánuk megyünk, s mindannyiukat elpusztítjuk, hogy Szigetvárra egyetlen hírmondó se mehessen! – ebben azután megegyeztek.

Amikor a muszlim sereg az élelemmel bejutott a várba,⁵² hirtelen meglátták, hogy a vár túlsó oldalán a sátrak két [*egy] mérföldnyi helyet foglaltak el. Elámultak, s amikor Haszan pasa színe elé járultak, a sátrak felől kérdezték.

⁴⁹ Oszmán mértékegység. Jelenti egyfelől az egy szállítóeszköz által elvitt terhek összességét, de értéket is kifejez, ez esetben 100 000 akcsénak felel meg.

⁵⁰ Azaz: rossz helyzetbe hozzuk őket.

⁵¹ Más forrásaink szerint a vár megszállására szeptember 10-én került sor, ami valóban hétfőre esett. V. ö. *Banfi* 1940. 150. o.

⁵² A keresztény sereg kezdetben csak nyugatról szállta meg a várat, így az élelmiszerszállítmány valóban az ostromlók szeme láttára jutott be. Az eseményekhez lásd pl. *Isolano* jelentését. *Benda Kálmán*: Giovanni

– A vendégeink – felelte Haszan pasa. – A magasságos Istennek hála, hogy segítségével épségben megérkeztetek. Mostantól kezdve tüzes dinnyével kínáljuk őket.

Haszan pasa csodálatos és különös tervén mindenki elámult. (17b) Ha Haszan pasa nem vetett volna cselet, s amikor a hitetlenek a [vár alá] jöttek, lövetett volna rájuk, akkor sem az élelem, sem a sereg nem juthatott volna be. Azután Haszan pasa maga elé hívatta a tűzereket és megkérdezte, hogy hány ágyú van a várban. Azt felelték, hogy mindent, nagyot és kicsit is egybevetve száznál is több.

– Az összes ágyút fordítsátok a hitetlenek nagy táborá felé! – parancsolta Haszan pasa. Minden ágyú mellett tartsatok készen egy-egy [égő] kanócot. Amikor a mohamedai harci kiáltás⁵³ felhangzik innen, a nagy ágyút süssétek el, azután folyamatosan tüzeljetek!

Ekkor a beslik egyik ágája, akit janicsár Júszuf aga néven emlegettek, így szólt:

– Szultánom! Az egyik helyen a hitetleneknek van egy-két ágyújuk. Azok mellett sokan összegyűltek, és erre felé nézegetnek. Ha szultánom (18a) megengedné, egy sáhi ágyúval⁵⁴ közéjük lőnék.

Haszan pasa bölcs dolognak találta ezt, és az engedélyt megadta. Júszuf aga pedig egy sáhi ágyúval célba vette a csoportosulást. E közben Gázi Haszan pasa kezét imára emelte, és a felséges és magasságos Úrstenhez fohászkozott. A szentektől és a prófétáktól egészséget kívánt, [jól] alkalmat és győzelmet kért. Amikor kezét az arcához emelte, felhangzott a mohamedai harci kiáltás. A [pasa] melletti nagy ágyút elsütötték, azután sorban, egymás után a többi ágyú is löni kezdett. Ég és föld zengett az ágyúdörgéstől. A föld megremegett. A hitetlenek már korábban lefeküdtek, nyugodtan és gondtalanul, s amikor hirtelen ennyi ágyúgolyó csapódott közéjük, (18b) sehol sem találtak helyet, ahol meghúzódhattak volna. Nem csak a hitetlenek sokasága pusztult el, de a sátrakat is összetaposták a lovak. Mintha eljött volna számukra a végítélet. Mindenki az életét mentette, javait, vagyonát, élelmét, sátrát otthagya. A janicsár Júszuf aga által kilőtt ágyúgolyó azon a helyen, ahol a hitetlenek összegyülekeztek, két ágyút átütött, és megölt négy nemesurat. [*Mellettük, az egyik ágyú talpánál ült Ferdinánd király is.] Ferdinánd király fejéről a koronát leütötte, ő maga pedig arccal a földre esett.⁵⁵ A körülötte állók közrefogták és biztonságos helyre vitték. Azután a várra néztek, és megszemlítették a vár gyilokjáróját:

– Nézzétek, jól láthatóak a vár ágyúi. Mi ezeket másnak véltük – mondták.

Közben a hitharcosok, (19a) amikor a hitetlenek helyzetét látták, „Allah Allah” kiáltással a sátrakra vetették magukat. A hitetlenek így szóltak Ferdinánd királyhoz:

– Fenséges és hatalmas király! Egyik dolog a másiktól következik. A törökök a sátrakra törtek. A helyzetünk nagyon rossz.

– Segítsetek! Találjunk ki valami megoldást! – mondta a király az uraknak.

Volt a hitetleneknek négy-ötezer gyalogosa. Ezek szembeszálltak a hitharcosokkal, és délutánig küzdöttek velük.

– Most kiderül, hogy mi az emberség! Harcosok, gyertek ki a várból! – parancsolta Haszan pasa.

A hitharcosok a Berek folyó⁵⁶ hídjához mentek, és az esti [ima] idejéig puskával tűzharcot vívtak. A hitetlenek látták ezt, és azt mondták Ferdinánd királynak:

Marco Isolano gróf ezredes feljegyzései a magyarországi török háborúról. *Hadtörténelmi Közlemények*, 30. (Új folyam [1983.] 673. o. Egy elfogott török tiszt szerint 500 gyalogos is a várba ment. Hivatkozás nélkül közli: V. Molnár 1987. 85–86. o.

⁵³ *Gülbang-i Muhammedí*: a kifejezés a szótárak szerint az *ezánt*, vagyis a müezzin imára hívó énekét jelöli. A gülbang általánosságban közösen, fennhangon elmondott imát jelent. Jóllehet eléggé hosszadalmas változatai is ismertek, itt valószínűleg a legrövidebbet, Allah nevének kiáltását kell értenünk alatta, ezért a fordításban a harci kiáltás kifejezést használom.

⁵⁴ Kisméretű török ágyú, amellyel csak néhány dekás, esetleg 1 kg körüli golyókat lőttek ki. *Ágoston Gábor*: Párhuzamok és eltérések az oszmán és az európai tüzérség 15–17. századi fejlődése között. *Történelmi Szemle*, 34. (1992.) 3–4. 195–196. o. A másik szövegváltozatban a *sáhin top* (= sólyomágyú) kifejezés olvasható.

⁵⁵ Egy – sajnos forrásmegjelölés nélkül közreadott – elbeszélés szerint a törökök valóban eltalálták Vicenzo Gonzaga sátrát, amelyben Ferdinánd és Miksa főhercegek is ott tartózkodtak. Egy testőrtiszt és egy testőr meghalt, nyolc másik megsebesült. *Balogh* 1897. 138. o.

⁵⁶ Elbeszélésünk a Zala folyót következetesen Bereknek nevezi. Nagykanizsa földrajzi névtárában valóban több ilyen elnevezéssel találkozunk.

– Nézd a törököket! Csapdába csaltak minket! (19b) Elhitették velünk, hogy nincs ágyújuk, azután sok ezer embert megöltek. A sátrainkat a földdel tették egyenlővé. Ha nem lett volna készenlétben valamennyi gyalogosunk, dolgozunk [itt] véget ért volna. Most már mi is kössük fel az erőfeszítés övét, ne adjunk nekik kegyelmet, mindjüket pusztítsuk el! Legyen ez intő jel a világnak. Ilyen álnokságot máskor senki ne kövessen el!

– Hadd lássam, mire vagytok képesek! Ma van a bosszú napja – mondta Ferdinánd király.

A délutáni imát követően három jászos⁵⁷ ágyúval a várra lőttek. Az első [golyó] nem ért el a várig, a Topraklik nevű városnegyedben⁵⁸ esett le, egy darabja pedig átrepült a váron. A második golyó Gázi Haszan pasa palotájának egyik kemencéjét (kéményét?) találta el, majd túlrepült a váron. A szigetvári oldalon, ahol a harcosok szemben álltak a hitetlenekkel, kétszer-háromszor a földhöz (20a) csapódott, majd egy Szijavus nevű harcos karját leszakította. [*Az elájult. A karja megsebesült, s idővel a seb elmérgesedett.] De később Isten kegyelméből meggyógyult. A harmadik golyó Szefer janicsáraga szobájába zuhant, de senkiben nem tett kárt.⁵⁹ Eppen ekkor Haszan pasa a váron kívül, az árok szélén járt, s a hitetlenek oldaláról egy olasz puskával⁶⁰ rálőttek. A golyó egy Hurrem kátib nevezetű személynek – aki velem, szegénnyel ott volt – eltalálta a turbánját, de nem lökte a földre. Amikor a golyót a turbánból kiszedték, [*lemérték,] kilenc dirhemet⁶¹ nyomott.

A Berek vize sok járőrföld nagyságú, de Isten kegyelméből nem okozott kárt. [*Kanizsa vára mellett két oldalon folyik. Ez a két víz egymástól eléggé messze van.] Ott a hitetlenek elkezdtek árkot ásni. A harcosok [*átmentek a vízen, és] keményen harcoltak velük. Azután Haszan pasa azok közül a szekeres dzserahórok⁶² közül, akik az élelmiszert hozták, ötszázat visszatartott, (20b) ökreiket defterbe íratta és a csapatok között szétosztotta. A többi dzserahórt ökreikkel együtt a szigetvári besli aga [vezetésével] biztonságos helyre küldte.

A hírek mesélői azt mondják, hogy másnap reggel a hitetlenek haragosan és gögösen hetven ágyút hoztak a vár alá. Olyannyira lőttek, hogy nem csak a vár, de az egész világ beleremegett. [*Volt nap, amikor hétszáz, de volt, hogy ezer golyót is kilőttek. A vár és a környéke úgy remegett, mint az őszi falevél.] A harcosok számat vetettek sorsukkal, és a legteljesebb mértékben vitézhez és emberhez méltóan küzdve kitartottak. Haszan pasának mindegyikükhöz volt egy-két jó szava, ettől mindenkinek bátorság szállt a szívére, s ellenálltak a hitetleneknek. A vár kapuit egy héten keresztül nem zárták be, a vitézek folyamatosan és nyugodtan kijártak, s a hitetlenekkel küzdöttek. Még a barmokat is kihajtották legelni, (21a) de Isten kegyelméből a hitetlenek egyet sem tudtak megszerezni közülük. Amikor a hitetlenek látták ezt, megfeszítették erejüket, és egyik éjjel Mehmed kethüdá gázlóján⁶³ átkelve megszorogatták a muszlimokat, és tizennégy helyen ostromsáncokat emeltek. A Bécs felé eső oldalon két [*öt] ágyút és hateraz hitelent hagytak.⁶⁴ Azután elkezdték a Berek vizét náddal feltölteni. Botokból készült leszéket⁶⁵ tettek [a vízbe], a vár mellett pedig kosarakat készítettek, amelyeknek a belsejét hosszú fahasábkokkal töltötték meg. Egészen az árok széléig hozták őket, és nagy bástyát kötöztek össze belőlük. Készítettek egy akkora hidat is, mint az árok teljes szélessége. Fenyőfahordókba a kocsik tengelyéhez hasonló [tengelyt tettek]. [A híd szélessége] akkora volt, hogy két ember egymás mellett elmehessen. Ezt a hidat várostrom idején négy ember (21b) mozgatta előre, a fenyőhordók pedig kerékként forogtak; majd a víz tetején

⁵⁷ A keresztények ágyúinak az oszmán krónikákban többször előforduló elnevezése: *jaros*, *jaszos*, *jacsos* alakban fordul elő. A különös szó talán Jézus nevét rejti.

⁵⁸ Topraklik: a törökök által lakott, nyugati városrész neve, valójában a külső vár. A régi polgárvárosba a törökök nem költöztek be.

⁵⁹ A várat egyes források szerint szeptember 11-én kezdték lőni. *Tóth* 2000. 342. o.

⁶⁰ *Talyan tífenki*: nagyméretű puska.

⁶¹ *Dirhem*: török súlymérték, 3,2 gr.

⁶² *Dzserahór*: a muszlim seregek szolgálatára rendelt keresztény munkások és fuvarosok elnevezése.

⁶³ A törökök valószínűleg a palini átkelőhelyet nevezték így, utalva a vár 1600-ban történt ostromára.

⁶⁴ Azaz az ostromló sereg egy része a vár keleti oldalára települt át, teljessé téve ezzel az ostromgyűrűt. Az eseményre szeptember 18-án került sor. *Banfi* 1940. 150. o.

⁶⁵ A *leszék* egyszerű, faágakból készült kötegek, amikkel a várarkokat próbálták feltölteni.

haladt. Amikor a várfal aljáig elért, a híd végén lévő vaskarmot egy ember a várfal tövében a földbe szúrta, hogy a híd ne mozduljon el az emberek alatt.⁶⁶

– Ezzel eljutunk a vár faláig! – mondták. [E szerkezet elkészítésével] negyven nap telt el. Még mielőtt a hidat vízre tették volna, Gázi Haszan pasa a hitharcosok közül néhány önfeláldozó vitézt magához hívatott. Ajándékokat adott nekik, s azt mondta:

– Hadd lássam, mire vagytok képesek! Mielőtt a hitetlenek vízre tennék ezt a hidat, talán az állaluk ásott fedett folyosóról⁶⁷ naftával fel tudjátok gyújtani.

– Allahra bízunk magunkat! – [*mondták az önkéntesek], s egy kis csónakkal az éjjeli sötétben [elindultak], s amikor a hitetlenek bástyájukban részegen aludtak, a naftát (22a) kiöntötték és meggyújtották. A tűz lángja körbefogta a hitetleneket. De [a nafta az önfeláldozók] ruháját is átitatta, s maguk is lángra lobbantak. Bár azonnal a vízbe merültek, nem menekülhettek, megégtek. Eljött a számukra az Utolsó Ítélet ideje. A hitharcosok bentről ágyúkkal és puskákkal löni kezdtek, a hitetlenek pedig a fedett utat próbálták eloltani, de erre már nem volt módjuk. Az utak, melyeket negyven napig ástak, egyetlen óra alatt elégtek. A hitetlenek, amikor látták ezt, nagyon összezavarodtak és nem tudták, mit tegyenek. Végül elkezdtek betemetni az égő utat. A hidat egészen az árok széléig hozták, vízre bocsátották, és a bástya mellé állították. Amikor Haszan pasa látta ezt, néhány bátor (22b) vitéznek baksista adott.

– Hadd lássam, mire vagytok képesek! Valahogy húzzátok el a hidat és hozzátok be! – parancsolta nekik.

Azon nyomban hosszú kötelet vettek a kezükbe, és egy kis hajóval megközelítették a hidat. A kötel egyik végét hozzákötötték a vaskampóhoz, a másikat bevitték [a várba]. Azután tizenöt harcos megragadta a kötelet, és a mohamedai harci kiáltást hallatva húzni kezdték. A hídon volt egy csapat hitetlen, akik a híd őrzése közben elaludtak. A híd hirtelen megmozdult, s amikor látták, hogy a vár felé közeledik, szívüket és értelmüket félelem szállta meg, és a vízbe vetették magukat. Mindannyian megfulladtak. A hídon lévő fegyvereiket és ruháikat Haszan pasa színe elé vitték. Haszan pasának és a többi (23a) muszlimnak jó kedve kerekedett, a hitetlenekre pedig akkora szomorúság és bánat szállt, hogy már-már behaltak, mivel a támadást, amelyet két hónapja terveztek, [Isten] rendelése egy pillanat alatt elrontotta. Istennek legyen hála! Azután a hitetlenek újra hajókat kezdtek készíteni deszkából. Mindegyikbe száz ember szállt be. A tetejüket tölgyfával borították. Annak a tetejére szorosan marhabőröket tettek, hogy ha a várból ágyúval, puskával, nyíllal lőnének, vagy gránátot vetnének, ne tegyen kárt a bent lévőkben. A Berek folyón túl volt még két másik nyílt víz is, egy-egy bástyával szemben. Mindegyiknek a végénél egy-egy hajót készítettek. Ezzel újabb hatvan nap telt el. Azután egyik éjjel a hitetlenek nagy ünnepséget rendeztek. Az ágyúk és a puskák hangjától az ég is megremegett. (23b) A várban lévő hitharcosok nagyon csodálkoztak. Gázi Haszan pasa így szólt a mellette lévőkhöz:

– Ej, harcosok! Meg kell tudnunk, hogy mi történt a hitetleneknél.

Néhány hitharcos kiment a várból, egy [*két] kis hajóval a gázlóhoz ment, és ott lesben állt, mivel a hitetlenek minden éjjel azon jártak át. Isten akaratából hirtelen egy híres hitetlen jött arra a kíséretével. A harcosok a lesből rájuk támadtak, egy részüket levágták, kettőt pedig élve fogtak el, s Gázi Haszan pasa elé vitték őket.

– Egyiküket hozzátok elé! – parancsolta a pasa. A rendelkezés szerint az egyiket bevitték.

– Mi az oka a ma éjszakai örömmünnepnek? – kérdezte Haszan pasa.

– Fenti, [*Győr melletti] seregünktől levelek érkeztek. Korábban a keresztényeknek volt ott egy szentélyük. (24a) Most visszaszerezték azt a törökök kezéből – mondta. – Ennek jött híre, ez [az ünnepség] oka.⁶⁸

– Mi a neve annak a várnak? – kérdezte a pasa.

– Mi nem ebből az országból származunk, honnan tudánk? – mondta a hitetlen.

⁶⁶ A hídról és annak csúfos elvesztéséről, valamint a mocsár lassú és nehézkesen haladó feltöltéséről Isolano gróf is megemlékezett. *Benda* 1983. 674. o.

⁶⁷ *Szicsan jolu* (= patkány út). A támadók valóban készítettek a rohamok kiindulópontjain védett állásokat. *Banfi* 1940. 152. o.

⁶⁸ A szöveg Székesfehérvár visszavételére utal (1601. szeptember 20.).

– [Katonáitok között] nincsenek magyarok és horvátok? – folytatta Haszan pasa. – Senki sem jön közülük a vár ellen? Mostanáig ahány nyelvet csak fogtunk, mind közületek volt, s nem közülük.

– A magyarok a törökökkel értenek egyet – felelte a rab –, ezért nem engedik őket a vár közelébe.

– Mennyi magyar katona van? – kérdezte a pasa.

– [*A horvátokon kívül] harmincezer magyar van.

Haszan pasa akkor a másik foglyot hozatta be, de ő is ugyanezeket mondta. Azután a rabokat kivitték.

[*– Vigyék ki őket – mondta a pasa, s kezével jelezte, hogy vágják le a fejüket.] Azután magához hívatta a beslik agáját, [*Kara] Ömer agát, és ezt parancsolta neki:

– Vezesd el ezeket [a hitetleneket] a várban lévő százötven pandúr és az ötszáz magyar dzse-rahór között, [*hadd lássák őket!] Mondd azt nekik: „Ezek mind magyar katonák. Minden harmadik éjjel (24b) ezer ember jön be, hogy a törököknek segítsen. Társaim a hitben! Én is keresztény vagyok! Kicsiny koromban estem fogságba, és ennek a pasának a rabja lettem. Ezer ember szolgál a kezem alatt. Vagyonom nagy, javaim számosak, megvan a napi betevőm – nem hagyhatom itt ezeket, nem mehetek el. [Mégis] örülnék, ha ezt a várat bevennék. De köztetek sok olyan ember van, aki nem akarja ezt a várat elfoglalni. A várban harmincezer ember, egy évre való élelem és lőpor van. A törököt most nagyon nehéz legyőzni, ám ha itt teleltek, a jég hátán legyőzhetitek őket. A pasa azt parancsolta, hogy öljelek meg titeket. De mivel én is közületek való vagyok, [szülő]földemért akarok cselekedni. Szabadon eresztelek titeket. Mindent láttatok. Tüstént induljatok, (25a) parancsnokaitokat üdvözöljétek a nevében, s a [benti] állapotot egytől egyig mondjátok el nekik. Most már tudjátok, hogy számíthattok rám.”

Miután Haszan pasa így kitanította Ömer agát, Ömer aga elámult és nagyon csodálkozott. Amikor magára maradt [a rabokkal], a tanács szerinti módon a két hitetlenek [a fentieket] egytől egyig elmondta, egy-egy kenyeret adott a kezükbe, kis csónakba ültette és [saját] seregükhöz eljuttatta őket. Azok pedig, ahogy megszabadultak, imádkoztak és könyörögtek Ömer agáért, [majd] parancsnokaikhoz mentek és részletesen elmeséltek nekik mindent. Akkor Ferdinánd királyhoz vitték őket, s neki is mindent el kellett mondaniuk. Amikor a király meghallgatta őket, nagyon elszomorodott és [sokáig] hallgatott.

– Fenséges király! – mondták néhányan az ott lévők közül. – Ne higgy nekik! Lehetséges, hogy félelmükben csak képzelődtek, (25b) hiszen a magyarok nem mennek be [a várba], s nem segítenek a törököknek. Bár lehetséges az is, hogy néhány dolgot [valóban jól] tudnak. De mindez semmiképp se tudódjon ki a katonák között! Ha van valami alapja, végül úgyis kiderül.

Eközben a Győr alatt tartózkodó hitetlenek úgy határozottak, hogy Buda alá mennek, amíg Jemiscsi Haszan pasa,⁶⁹ aki Ibrahim pasa helyett vezír lett, Isztambulból meg nem érkezik. Buda nevére emlegetve, hirtelen, csellel, nagy sebessen, éjjel Székesfehérvár ellen vonultak, s a külső várat bizonyos módon ellopták, vagyis a muszlimoktól csellel elvették, a bent lévő igazhitűeket megölték, másokat fogságba vetettek. S hogy a belső vár is az övék legyen, ágyúkat hoztak, árkokat ástak, s néhány nap alatt a belső várat is elfoglalták, (26a) amit azután kellőképpen felszereltek.

Amikor [Jemiscsi] Haszan pasa a muszlim sereggel megérkezett, szembeszállt a hitetlenekkel: se éjjel, se nappal nem hagyott fel a harccal és a csatározással. A hitetlenek pedig a vártól odébb, a két víz között küzdöttek. A muszlimok semmilyen módon nem találtak alkalmat arra, [hogy felülkerekedjenek] a hitetleneken. Amikor Mehmed kethüdá és Mankirkusi látta ezt, harcba indultak: nem törődtek a hitetlenek ágyúival és puskáival, rájuk rontottak, ahogy az éhes farkas ront a bárányra. Olyan keményen harcoltak és küzdöttek egymással, hogy ha a lovakban maradt is még erő, a [harcosok karjában a] kard felemelésére már nem. Segítség pedig senkitől nem jött. De hát mi csoda egy vízcsepp a tengerhez képest? Végül mindketten [Mehmed kethüdá és Mankirkusi] vértanúk lettek.⁷⁰ A hitetlenek nagyon örültek, hogy megölték őket, fejüket levágták, (26b) Kani-

⁶⁹ Jemiscsi Haszan pasa (?–1603): albán származású, az udvarban nevelkedett. Két ízben janicsárága, majd Sirván kormányzója, később Ibrahim pasa kajmakámja Isztambulban. 1601 júliusában nevezik ki nagyvezírnék. 1603-ban leváltják, majd kisvártatva kivégzik. *Uzunçarşılı* 1995. 359–360. o.

⁷⁰ A Székesfehérvár melletti csata október 11-től október 15-ig tartott. Mehmed kethüdá és Mankirkusi Mehmed pasa 15-én esett el. *Tóth* 2000. 338. o.

zsa alá küldték, [ott] póznára tűzték, s az ostromsáncra tették. A várbeli igazhívőknek hatalmas hangon bekiáltottak:

– Ej, várnép! Tudjátok és értsétek meg! Győr alatti seregeink elfoglalták Székesfehérvárt. Vezíretek, Jemiscsi Haszan pasa nagyon sok emberrel érkezett, és szembeszállt velünk. Végül, mivel nem győzhetett, megfordult és elment. Mankirkusi, a budai pasa, és Mehmed kethüdá bármennyire ügyes emberek voltak is, végül mégis a zsákmányunkká lettek: ez a két fej az övék. Seregeteket megvertük, vezíreketek megfutamítottuk. Ő Szigetvárra ment,⁷¹ a mi Győr alatti seregünk pedig holnap teljes egészében idejön. Hát ez a helyzet. Kiben reménykedtek, kire bizakodtok ezután? (27a) Nincs segítségetek. Az volna számotokra a leghasznosabb és a legjobb, ha visszaadnátok a király várát. Már megtették, amivel padisahotónak tartoztok. Kár volna értetek! Gondoljatok magatokra! Ne haljatok meg! Egy ember negyven év alatt növekszik fel. Ti már három hónapja bezárkóztatok ide, s itt harcoltok. Mi haszna? Rádásul tudjátok, hogy a szerdátok, [Jemiscsi] Haszan pasa nem akar nektek jót. Makacs ember. Ne törődjete vele! A saját életeteket mentsetek! A fenséges király egyezséget és biztonságot kínál nektek. Adjátok át a várát, hogy egyetlen hajszálatok se görbüljön, s egészségesen és épségben távozhassatok innen. Mert ha holnap Mátyás herceg sok ezer katonával megérkezik Székesfehérvárról, nem ad nektek kegyelmet, mindannyiótokat megöli. (27b) Vagy nem hiszitek, hogy Mankirkusit és Mehmed kethüdát megöltük? Ha van, aki ismerte őket, jöjjön és nézze meg [a fejeket], királyunk azt tervezi, hogy nagy tisztességben részésti őt – így kiáltozott sokáig, mint egy számár. Haszan pasának megvitték a hírért, hogy mit kiáltozik a hitetlen. Végül maga elé hívatta a harcosokat.

– Ej, harcosok! – mondta. – A hitetlenek nem azért adnak nekünk tanácsot, mert szánnak minket. Csak arról beszélnek, ami nekik jó, megcsalnak, elámítanak. De tegyük fel, hogy igaz az, amit mondanak. Mi azonban nem Mehmed kethüdá és Mankirkusi Mehmed pasa kedvéért zárkóztunk be ebbe a várba, hanem az iszlám hitért, mert az az igazság. Ezért zárkóztunk be. Éljen boldogságos szultánunk! Talán egy lovászt nevezte ki Mehmed kethüdá helyére, de az is épp olyan jó lesz. (28a) Most az a dolgunk, hogy szilárd lábbal [álljunk] az iszlám vallás útján, és a hitetlenekkel küzdjünk, tusakodjunk. Mert az iszlám vallás a világ fényes fátylaja. A magasságos Allah nem oltja ki a saját fátyláját. A segítség, a győzelem, a tökéletes könyörület Allahtól származik. Most pedig tudjátok és értsétek meg! A világ a hitetlenek szemébe mosolygott, és [így] önteltté tette őket. Reménykedjünk a magasságos Teremtőben, hogy mostantól kezdve a nevetés a mi, a sírás pedig az ő [osztályrészünk] lesz. Amit nekünk kívántak, az az ő fejükre száll. Hitharcos testvéreim! Semmit se féljete! Mohamed önagsága – Allah áldása és üdve legyen rajta! – csodákra képes. Mostantól kezdve a szerencse hozzánk szegődik!

E lelkesítő szavak és tanácsok után azt mondta:

– Vigyázzatok! Annak az ordibáló hitetlennek ne válaszoljatok! Mert a beszédből (28b) ismeretség származik, a legyőzött a győzteshez hajlik. Bár volna valaki, aki azokat a fejeket ágyúval a vízbe borítaná, hogy a hitetlenek ne dicsekedhessenek!

Volt ott egy Pécsi Behrám nevű cseribasi, meg egy Fülemüle nevű ágyú. Az ágyúval megcélozta a fejeket, és Isten kegyelméből a vízbe borította őket. Haszan pasának azonnal megvitték a jó hírt, ő pedig alaposan megdicsérte a cseribasit, és egy tímárbirtokot adományozott neki. A hitetlenek pedig, amikor meglátták ezt, olyanná váltak, mint aki mérget nyelt. Az a hitetlen pedig, aki a várba bekiabált, elmenekült onnan. Csúnyán káromkodva azt mondta:

– Hej, köszívű népség! Nincs bennetek emberség? Dzsinnnek vagytok? Vagy tündérek vagytok? Három hónapja (29a) nem tudunk rólatok híreket szerezni. De ezek után megnézhetitek magatokat! Holnap megérkezik a fenti seregünk: nem kegyelmeznek nektek, megölnék titeket. – [Eközben néhányan] Ferdinánd királyhoz mentek, s az események állását elmondták neki. Ő pedig kikiáltatta:

– Aki bentről nyelvet szerez, és elem hozza, annak tíz falut adományozok, és magam mellé veszem!

Amikor a hitetlenek meghallották ezt, ezerféle módon próbálkozva és erőlködve a vár körül futkároztak, nyelvet kerestek. Azon az éjszakán, hajnaltájt, a hitetlenek egész serege felbolydult, a gyalogosok és a lovasok, mint a tenger, [Kis]komárom felé mentek. Délben a [Győr alól] érkező hitetlenek poggyásza is megjött, és elkezdtek a sátraikat felállítani. Azután hadrendben, mint a

⁷¹ Jemiscsi Haszan október 25-én vonult el Fehérvár alól. Adonyban többnapos pihenőt tartott, majd Mohács érintésével Szigetvárra vonult. *Benda* 1983. 675. o.; *Tóth* 2000. 340. o.

tenger, a nemes urak a sátraikba mentek, (29b) és ott letelepedtek.⁷² [Azután] nagy tanácskozást tartottak, mindenki elmondta, hogy hogyan látja a helyzetet. De Kanizsa állapotáról senki nem tudott hírt adni.

– Egész életemben nem láttam ilyen szívtelen népet – mondta Ferdinánd király. – Soha nem adnak választ, amikor a várba bekiáltunk, csak a kardjukat mutatják.

Azután a fentről jött hitetlenek megrótták [a korábban érkezettek].

– Mi odafent bevettünk egy akkora várat, mint Székesfehérvár – mondták. – Mennyit harcoltunk a törökkel? Hány hírneves emberük fejét levágtuk, vezírjeiket megfutamtítottuk. Ti pedig kis híján három hónap alatt sem voltatok képesek elfoglalni egy palánkot. – Így aztán akkora vita támadt, hogy majdnem harc lett belőle. Kanizsát július (*temmúz*) havának végén zárták körül, vasárnap már lőtték, (30a) és november (*tesrín-i száni*) elején, szintén egy vasárnapi napon szenvedtek vereséget.⁷³

– Bár mi ennyi ideje nem vagyunk képesek elfoglalni ezt a várat, de ha Isten is úgy akarja, ti majd győzelmet arattok – mondták az ott lévő átkozottak, és félrehúzódtak:

– Lássuk, mire vagytok képesek!

E válasz eredményeképpen nagy fagyosság támadt közöttük.⁷⁴ Azután a fentről jött hitetlenek megpróbálták híreket szerezni a várból, ezért embereket küldtek ki. Azok elmentek, és azt mondták:

– Ej, várbeliek! Halljátok és tudjátok meg! Seregetek megveretett, vezíretek elfutott és Szigetvárra ment. Ezért ők nem segíthetnek rajtatok. Amikor fent voltunk [északon], nem tudtak nekünk ellenállni. Most pedig két seregünk egyesült. Seregünk olyan, mint két tenger. (30b) Seregetek, amely nekünk sem tudott ellenállni [északon], hogyan lenne képes két sereggel mérközni? Királyaink dicsérnek titeket és elégedettek azzal, ahogy harcoltok, s ahogy padisahotok útján törekedtek és szolgáljátok őt. Nincs a világon, aki hosszabb időre zárkózott volna be egy várba, mint ti, ha csak meg nem halt.⁷⁵

Az átkozott ilyen barátságos és kedves szavakat szólt. [Gondolta,] a bentiek talán felelnek valamit, ha Isten is úgy akarja. Végül belátta, hogy nem kap választ. Ismét a kedveskedést választva így szólt:

– Minden király üdvözöl titeket. Bátorságotokat és kitartásotokat gyakran dicsérik és elismerik. Legyetek oly kegyesek, adjatok nekünk határozott választ! – Erre a bentiek kardjukat mutatták, és puskával céloztak rá. Végül válasz nélkül, csúful (31a) káromkodva, reményvesztetten távozott. A hitetlenek abban reménykedtek, hogy az igazhitűek szívére félelem száll, amikor a hitetlenek sokaságát meglátják, és [ezért] válaszolnak. Ha pedig válaszolnak, akkor biztosan megadják a várat is. Addig, amíg a válaszra vártak, a korábban jött hitetlenekkel mulatoztak és vigadoztak. De most a később érkező hitetlenek elszomorodtak.

Korábban már említettük, hogy [a hitetlenek] hajókat készítettek. Aznap vízre bocsátották őket. Amikor Gázi Haszan pasa megtudta ezt, a hajók útjával szembe eső tömésfalat azonnal megbontatta, és a [résekbe] báljemez ágyúkat⁷⁶ állíttatott. Kövel, kartáccsal és vasdarabokkal töltötte meg

⁷² A fehérvári táborból november 14-én valóban érkezett egy 8000 fős sereg Hermann Russwurm tábornok vezetésével. *Banfi* 1940. 153. o. Krónikánk szerzője azonban téved: Mátyás főherceg nem tartott velük.

⁷³ Különös, hogy a szerző itt nem a muszlimoknál általános, holdciklusokon alapuló időszámítást használja, hanem a napévek szerintit – s el is véti azt. Érdekes módon a hét napjainak meghatározása jobbnak tűnik: az olasz jelentések által a vár lövetésének kezdeteként megadott dátum (szeptember 30.) valóban vasárnapra esett, mint ahogy az október 28-i döntő roham is.

⁷⁴ A keresztény seregen belüli viszálykodásokra a krónika számos példát hoz. S valóban, az ellentétek már az indulásnál megmutakoztak. A katonai körökben nem túlságosan jó hírnévnek örvendő Ferdinánd főherceg a sereg vezetését helytartójára, Vincenzo Gonzaga mantovai hercegre bízta, aki szintén nem volt tapasztalt katoná. Neki viszont sem a firenzei csapatok kapitánya, Don Giovanni de Medici, sem Herberstein báró nem akart engedelmessé válni. A zavaros helyzetben azután – általános elégedetlenséget kiváltva – Orfeo Galleano ezredes ragadta magához az irányítást, akit azonban október 2-án meggyilkoltak. Russwurm megérkezése tovább bonyolította a viszonyokat. V. ö. *Banfi* 1940. 150–154. o.

⁷⁵ Valóban: Kanizsa ostroma 1601-ben legalább 68 napig tartott. 1600-ban az ostrom 45. napján adták fel. Eger 1552-ben 38 napig állt ellen, 1596-ban 23 nap után esett el. Az egyik leghosszabb magyarországi várostrom, Gyuláé 62 napig tartott, és a vár feladásával végződött.

⁷⁶ *Báljemez* ágyú: török ostromágyú.

őket, hogy azzal lőjenek a hajókra, amikor azok a vár árkára érkeznek. A hitetlenek pedig vízre bocsátották a hajókat, és a következő napra (31b) – mely vasárnap volt – rohamot hirdettek. Bent megtudta ezt a pasa. Minden szárnyról [összehívta] a harcosokat, és így szólt hozzájuk:

– A hitetlenek sokaságától ne féljeteK, ne meneküljeteK! Ha Allah is úgy akarja, akkor mi győzünk. Minden alkalommal, amikor a hitetlenek a muszlimokra szórják a lázadás tüzet, Isten – dicsérteK és magasztaltateK! – eloltja azt a tüzet. Ej, harcosok! Hadd lássam, mire vagytok képeKek! Harcoljunk ma vitézül és bátran a hitetlenek ellen az iszlám vallásának kedvéért! Ha valaki meghal közülünk, vértanú lesz. Aki nem hal meg, az a hit harcosa és boldog a két világban!⁷⁷ Álljatok készenlétben [ör]helyeteKben! Ma éjjel a hitetlenek a támadásra készülnek. Kijelölt örhelyeteKben legyeteK! Reméljük, hogy számításaiK nem válnak be! – Ettől mindeneKnek a szívébe bátorság költözött.

– Szultánunk! – mondták. – Nemes (32a) személyed mellett lelkünk és fejük [legyen] áldozat Isten útján, mivel az iszlám vallása által nyertük el becsületeKtet. Nem fordulunk vissza Isten útján!

Miután valamennyien elnyerték Haszan pasa áldását, készenlétben álltak, szemük és füleK az ellenséget fürkészte. A hírek mesélője mondja: a hitetlenek azon az éjszakán sáncaiba mentek, előkészítették a hajókat és a rohamot jelző hírlövő ágyút, hogy amikor azt elsütik, mindenki a várra támadhasson kijelölt örhelyéről.

Haszan pasa kísérelével két bástya között állapodott meg, hogy ő maga is ott lehessen, ha a hitetlenek több irányból támadnának, s a hitharcosokat megszorogtatnák. Ilyen módon [töltötték az éjszakát, majd] a horizont világosodni kezdett.⁷⁸ A hírlövő ágyút elsütötték. Annyira félelmetes ágyú volt ez, hogy a hangjától (32b) még a vár is megremegett. A [golyó a] Szigetvári kapu fölötti részen a negyven láb vastag falat átütötte, egy Mahmúd csorbadzsi nevű ember szobájába berepült, és [ott] megölte a negyedik lovat. Miután a szoba falát átütötte, becsapódott a négy ló közé, és amikor a negyediket megölte, megállt. A vár falának vastagságát a pécsi Oszmán cselebi saját lábával mérte le – éppen negyven láb volt. Abban az órában, amikor az ágyút elsütötték, a hitetlenek négy oldalról rohamoztak. Amikor hajóikkal a vár árkának közelébe értek, bent a feléjük irányított ágyúkra tüzet vetettek. Isten kegyelméből és az Egyedülálló Követ [Mohamed] csodája által mind-egyik [golyó] eltalált egy-egy hajót – az egyiket középen, a másikat a víz alatt –, elsüllyesztette azt, (33a) s a benne lévő hiteleneKet mind megölte. Amikor a hitetlenek látták ezt, gyászba borultak. A mi harcosaink pedig leopárd és tigris módjára üvöltve, bátran és vitézül a harcba vetették magukat. Annyi ágyú- és puskagolyót, gránátot és nyilat szórtak a hiteleneKre, hogy azt elmondani vagy megszámolni lehetetlenség. Egész délelőtt harcoltak, végül Mohamed népéhez elért a Dicsért [Isten] kegyelme és az Úr jótéteménye: a hitetlenek legyőzettek és megverettek, a muszlimok pedig győztek és diadalmaskodtak. Azon túl, hogy Allah kegyelméből 12 ezer hitetlen pusztult el, még a római pápa testvérét is puskalövés érte, és meghalt. Egy Thúri Györgyről elnevezett pokolbéli völgyben temették el,⁷⁹ majd szomorúan és bánatosan visszavonultak és ott megállapodtak. A muszlimok pedig (33b) boldogan kacagva Haszan pasához mentek, és azt mondták neki: „Harcod áldott legyen!”, és nemes kezét megcsókolták. Ő pedig mindegyikükre áldó imát mondott, s mindeneKnek érdeme szerint ajándékokat és adományokat adott. A hiteleneK, miután vereséget szenvedtek, összegyülekeztek és tanácskoztak.

– Ennek a várnak a bajára nem lelünk most gyógyírt – mondták. – Teleljünk itt, [a várbeliek] majd legyengülnek az éhségtől. Ha valahonnan török sereg jönne, megküzdünk velük, és legyőzük őket. Ha [a várból] látják ezt, talán félelem száll a szívükre, s feladják a várat. De ha az időjárás engedi, az ágyúkat vitessük el!

Ott volt egy Don Giovanni⁸⁰ nevű hitetlen is, Málta hercege, aki azt mondta:

⁷⁷ *Szaid*: olyan személy, aki már földi életében kiérdemli, hogy majd a mennyországba jusson.

⁷⁸ Valószínűleg az október 28-i roham leírása olvasható a következőkben.

⁷⁹ A pápai hadakat kezdetben valóban VIII. Kelemen unokaöccse, Francesco Aldobrandini vezette, aki már 1595-ben és 1597-ben is megfordult Magyarországon. Kanizsa alá azonban nem jutott el: a felvonulás során megbetegedett, és szeptember 17-én Varasdon meghalt. Holttestét később bebalzsamozva Rómába vitték. *Banfi* 1939. 12–13. o.

⁸⁰ Don Giovanni de Medici (1567–1621) Cosimo toszkán nagyherceg törvénytelen fia volt. Többször harcolt Magyarországon – például 1595-ben és 1597-ben – Ferrante nagyherceg toszkán lovasai élén. *Banfi* 1939. 7. o. Természetesen nem volt Málta hercege.

– Ha most elvitetjük az ágyúkat, a várbeli törökök nem fognak velünk egyezkedni. A török (34a) sereg jelenleg Szigetvár alatt van. Ha nem is volna szándékukban ellenünk jönni, ha ezt a hírt meghallják, ellenünk jönnek. Ágyúk nélkül azonban nem tudunk ellenállni nekik. Mi ágyúval szoktunk velük beszélgetni. Ha karddal szállunk velük szembe, sorsunk nem lesz kétséges. A legjobb tehát az volna, ha több golyót lőnénk ki a várra, mint amennyit eddig kilőttünk: nehogy a törökök szeme felnyíljon, s nehogy megtudják, hogy a seregük Szigetvár alá érkezett. [Ők ugyanis] a szerdájukat várják.

A hitetlenek e terv értelmében naponta kétezer golyót kezdtek kilőni. Annyira lőttek, hogy a vár falából semmi sem maradt, csak egy bástya formájú földkupac. A házak olyan lyukasak voltak, mint a szita, és rommá váltak. (34b) A vár tömésfalait, amelyeket nappal a hitetlenek ágyúikkal szétromboltak, éjjel kijavítottuk. A hitetlenek azonban nem mozdították el ágyúikat arról a célról, amelyet nappal lőttek, és éjszakai lövéseikkel sok embert megöltek közülünk.

Gázi Haszan pasának volt két raktáros szolgája, akik éppen ekkor félelmükben a hitetlenekhez szöktek, és részletesen beszámoltak nekik a vár állapotáról.⁸¹ Amikor Haszan pasa megtudta, hogy megszöktek, így szólt:

– Azonnal hozzatok nyelvet a hitetlenek közül!

Néhány harcos rögtön a gázlóhoz ment, elfogtak néhány frenket,⁸² és a pasához vitték őket.

A pasa, hogy szóra bírja őket, azt mondta:

– Két ember megszökött tőlünk, s hozzátok ment. Vajon eljutottak-e a királyhoz, és (35a) találkoztak-e vele?

– Találkoztak – mondták. S mindent elmeséltek, amit azok [a szökevények] a királynak a vár állapotáról mondtak. A pasa nevetve így szólt:

– Jól mondták.

– A király azonnal maga mellé vette őket, és azt kérdezte, hogy hány ember van a várban. Azt válaszolták, hogy nem tudják, hogy a várban hány ember van, mert sokan vannak – mondták. – Amikor ti itt a mohamedai harci kiállást hallatjátok, van aki azt mondja, körülbelül 20 ezer, mások szerint 15 ezer török van itt.

Haszan pasa fejét lehajtva nevetett, és jelt adott Kara Ömer agának:

– Csapd le ezeknek a fejét! – Azután magához hívatta Ömer agát és azt mondta neki:

– Menj, s a korábbi módon fedd fel magad előttük! Vezesd át őket a magyar dzserahórok között, azok pedig ezeket (35b) magyar nyelven káromolják. Majd amikor egyedül maradtok, mondd nekik: „Korábban egy-két embert már megszabadítottam, és kijuttattam innen. Pasánk korábban két embert küldött ki, akik azt mondták nektek, hogy a törökök a várban erősen éheznek – így tévesztettük meg a keresztényeket. Azért, hogy a keresztények azt higgyék, hogy éheznek a törökök, és itt teleljenek. Egy ember [ugyanis] levelet hozott a szerdától. Ha Isten is úgy akarja, ilyen módon talán télig késeletetni tudnak titeket. És akkor azok onnan túlról, ezek innen bentről harmincezer emberrel kitörvén, a magyar sereg harmincezer emberével megegyezvén, biztosan rátok mennek. Íme, ezt tervezik. Akiket láttatok, azok a magyar seregből valók. Három éjszaka alatt ezrével jöttek segíteni. Hát ez a helyzet. (36a) Üdvözljétek a nevemben a kapitányaitokat, és mondjátok meg nekik, hogy ne legyenek figyelmen kívül. Ezek itt efféléket terveznek. A várban egy évre való élelmiszerkészlet és lőpor van. És harmincezer ember. Pasánk azt parancsolta, hogy végezzetek ki titeket. De én a szentséges Jézus arcának verítéke kedvéért kiszabadítalak. Eljön az idő, amikor majd beveszitek ezt a várat, akkor majd emlékezzetek az én becsületemre és jótetteimre! Ez a kenyér az én kenyérem. Biztos nagyon éhesek vagytok.” Amikor ezt mondd, add a kezükbe a kenyeret!

Így tanította ki Haszan pasa Ömer agát. Ő pedig ilyen módon beszélt velük, kenyeret adott a kezükbe, és gyorsan kiszabadította őket. Ezek pedig lélekszakadva a parancsnokaikhoz mentek, és mindent egytől egytől elmondtak, amit láttak és hallottak. Átadták Ömer aga üdvözlését is. Azok [a parancsnokok] pedig (36b) felkeltek, és a királyhoz vitték emezeket, s ott a királynak újra elmondtak mindent. Az elámult, a kezét tördelte, s mivel nem tudta, hogy mit tegyen, csak csodálkozott tovább. Azt a két renegátot azon nyomban elfogatta, a várral szemben felakasztatta, és bekiáltatott.

– Ej, törökök, nézzétek, mi lett a sorsa az embereiteknek, akiket ide küldtetek!

⁸¹ Más források tudni vélik, hogy Hándánnak és Kejvánnak hívták őket. *Vámbéry* 1887. 817. o.

⁸² Frenk: a nyugat-európai népek általános elnevezése.

Amikor a hitetlen így kiáltozott kintről, a harcosok azonnal értesítették Haszan pasát. A pasa maga ment a vár fokára, s amikor azokat [az akasztottakat] meglátta, jó kedve kerekedett. A vár nép ezt látva igen elcsodálkozott, mivel itt sem tudott senki a cselvetésről. A [pasa] így szólt:

– A dolgok titkát erősen kell őrizni, hogy az előny haszonná váljon.

Azután a pasa az összes (37a) csapat parancsnokát összegyűjtötte, és azt parancsolta nekik:

– Ma éjjel amennyi ágyú és puska csak van, [*minddel lőjete], ünnepeljete!

– Ahogy szultánunk parancsolja! – mondták azok, és csodálkozva elmentek.

– Vajon miért ünnepelünk? – kérdezték néhányan.

– A kint felakasztott két renegát miatt.

Aki nem tudta [az igazságot], továbbra is csodálkozott. És amikor [a pasa] éjfélkor parancsot adott, hogy háromszor hangozzon fel a mohamed kiáltás, a harcosok a mohamed kiáltást hallatva kilőtték az ágyúkat és a puskákat, s akkora [zajt csaptak], hogy a vár is megrendült bele. Amikor a részegen fekvő hitetlenek ezt a félelmetes zajt meghallották, egy pillanat alatt felébredtek, lóra pattantak, hajnalig nem aludtak, csak a vigasságon csodálkoztak. Másnap mindenféle embereket állítottak, (37b) és csapatokat küldtek ki órjáratra, mert nagyon gyanakodtak.

Haszan pasa pedig azon az éjszakán parancsot adott nekem, szegénynek: Sabán efendit hívatta maga elé, aki akkoriban Kanizsa defterdárja volt, kalligráfus és a toll embere. Amikor az említett Sabán efendi – aki tollat, tintát és papírt hozott magával – a pasa elé járult, jelt adott nekem, hogy menjek ki. Azok ketten magukra maradtak. Én, szegény azonban az ajtó résén át benéztem, és láttam, hogy a pasa Sabán efendinek parancsot adott:

– Írj egy levelet a szerdárnak! Ily módon: „Szultánom! Hallottuk, hogy Szigetvárra érkezett. Hozzánk, könyörgökhöz hétfőn éjfélkor háromszáz janicsár, százezer arany és száz kantár⁸³ lőpor érkezett, s jutott be a várba. Kegyet gyakorolt velünk, bár mi nem szenvedtünk szükségét: (38a) egy évre való élelmünk és lőporunk van. Végül az a kérésünk öntől, hogy jövő vasárnap kethüdánkkal, Iszkenderrel tizenkétezer ügyes, válogatott, kantárt fogó [lovas] harcost küldjön ide. Még a hajnali pirkadat előtt érkezzenek, de arra nincs szükség, hogy szultánunk is ide jöjjön. Bár ne felejtene ki minket áldó imáiból! A hidak lerontása miatt lovon nem tudunk kimenni, de harmincezer harcos van mellettünk, és a magyar urak, akik régi barátaink, a barátságra tekintettel minden éjjel szép sorban ezer-ezer embert küldenek, mióta a várat körülzárták. Ha valamire szükségünk van, segítenek. Tudatják velünk, hogy mi történik köztük. Ők odakint harminc- (38b) ezren vannak. Megegyeztünk velük. Jövő vasárnap hajnalban mi innen bentről az ágyúállásokra [rontunk], az ön által küldött tizenkétezer ember egyfelől, s az itt levő harmincezer magyar a másik oldalról támad. Ha a magasságos Allah is úgy akarja, a szerencse mellénk szegődik, mivel a hitetlenek tábora nincs körülárkolva. Semmi mást ne tegyen, csak kethüdánkkal Iszkenderrel időben küldje el azokat az embereket, és ne feledkezzen el minket áldó imájába foglalni. Egy-két megbízható embert kiküldtem, akik elvállalták, hogy megölik a [hitetlenek] királyait. Azután – nem tudom, milyen módon – [a hitetlenek] hírt kaptak róluk, és megölték szegényeket. Talán renegátok vannak közöttünk, s ők adtak hírt emezekről. Mit mondjak? Ezért nem sikerült az a dolog.” (39a)

Amikor Sabán efendi Haszan pasa szavait meghallotta, nagyon elcsodálkozott.

– Szultánom! – mondta. – Hogy lehetséges ilyen szavakat írni a szerdárnak? Könyörülj, szultánom! Ne beszélj le a szerdárt arról, hogy ide jöjjön! Ha csak egy órával előbb érkezik, madár lelünket talán még a testében találja, s ő lesz megszabadulásunk oka!

– Azt írd, amit mondtam! – szólt nevetve Haszan pasa. – Fogadd meg a szavam, van valami, amiről nem tudsz. Jóllehet e levél a szerdárnak íródik, de máshova megy.

– Szultánom! – szólt Sabán efendi, amikor megértette. – Ennyi művészet és bölcsesség, ha a magasságos Isten is úgy akarja, elérí célját.

– Reménykedjünk a magasságos Istenben – szólt Haszan pasa –, hogy ez a csel a hitetlenek vereségéhez (39b) vezet, s minket boldoggá tesz, a hitetleneket pedig szomorúvá. Ám e szavak közöttünk maradjanak! A magasságos Allahon és kettőnkön kívül senki más ne tudjon róluk!

Sabán efendi pedig Allah nevében és önágységának, Allah prófétájának – Allah áldása és üdve legyen rajta! – a közbenjárását kérve nekilátott a levél megírásának. Különféle dicsérő jelzőkkel és a záróformulával befejezte, lepecsételte és egy sárga atlasz zacskóba tette, azt viaszos vászonba tekerte,

⁸³ Török súlymérték, megközelítőleg 56,5 kg.

majd egy frenk táskába helyezte, és maga mellé tette. Engem, szegényt beszóltott [a pasa], Kara Ömer agát kívánta [látni]. Elmentem, s színe elé hoztam. A pasa pedig azt suttogetta Ömer aga fülébe:

– Lássuk, mire vagy képes! Ha Isten is úgy akarja, találsz nekem egy embert, aki frenkül, magyarul és horvátul is tud.

[Ömer aga] pedig egy Oszmán nevezetű, Szemávivjúkának (?) is mondott [embert] (40a) frenk ruhába öltöztetett, és a pasa elé vezette őt.

– Ezt a frenket meg hol találtad? – kérdezte a pasa, amikor ránézett.

– Szultánom! – szót Ömer aga. – Ez az ember az, akit kívántál!

– Pompás! – szót a pasa. – Allah akaratából ügyünk jó úton halad.

Annak az embernek száz aranyat és egy hatezer akcse értékű tímár-birtokot adományozott, és azt mondta neki:

– Ezt a levelet ezen és ezen a helyen hagyd! Magad pedig ezt mondd a vezírnék: „Szultánom! A vár állapota elszomorító. A hitetlenek elhatározták, hogy a vár alatt telelnek. Reméljük, hogy ön öt-tíz napon belül megérkezik, különben a sorsunk a felséges Allah kezében van.” Ha azt kérdezné: „Haszan pasa nem küldött levelet?” feleld ezt: „Nem, mert fél levelet küldeni. »Lehetséges, hogy az ellenség kezébe kerül, s állapotunk kitudódik.« – mondta, és nem adott levelet.” (40b) S ha utad során egy veszedelmes átjáróhoz érkeznél – bár oltalmazna a magasságos Isten! –, vigyázz, nehogy megölesd magad! [Ha elfognak,] utóbb Isten segítségével hatezer gurusért, vagy ha akarják, még többért is kiszabadítalak téged. Ha a várról kérdeznének, mond azt: „Minden benne van ebben a levélben.” Ha az éleletről vagy a löporról kérdeznének, mond azt, hogy egy évre elegendő, s hétről-hétre kapunk. Ha a seregről kérdeznének, mondd azt: „Nem tudom, mekkora, nem számoltam meg, de az agáinktól azt hallottuk, hogy harmincezerre rúg. Másról nincs tudomásom.”

Azután az az ember fogta a levelet, megcsókolta a pasa kezét, áldását kérte, majd Allahban bízva (41a) útnak indult. Kis csónakkal a szárazföldre ment, elért arra az útra, amelyet a pasa mondott neki, s a levelet az út közepén letette. A hegyeken át Berzence felé ment, s így biztonságos helyre jutott.

Éppen akkor a hitetlenek közül egy lovas éppen azon az úton ment a dolgára: a zacskóba tett levelet pénznek gondolta, és nagyon megörült neki. Magas lováról leugrott, kibontotta a zacskót. Látta, hogy levél [van benne].

– Jézus kegyesen tekintett reám! – gondolta. – A szerencse madara fejemre telepedett! De milyen módon adjam át ezt a levelet a királynak? Ha azt mondom, hogy az úton találtam, akkor semmi hasznom [belőle] – töprengett egy ideig. – „Egy török jött ki a várból, én megláttam, és amikor éppen kiért a vízből a szárazra, rávettem magam, letepertem. Leugrottam a lóról, (41b) s arra gondoltam, hogy a gallérijánál fogva elkapom. Ez a levél az övében volt, s bár nem értem el a gallériját, a levél a kezemben maradt.” Ezt kellene mondanom! – e gondolatokkal [a fejében] megfordult, és Ferdinánd királyhoz ment. Leszállt a lováról, s a kapuban lévőeknek azt mondta:

– Eresszetek be a királyhoz! Fontos hírem van!

Azok pedig szóltak a főajtónállónak, aki kijött és azt mondta:

– Bármilyen híred is van, mondd el nekem, én pedig majd elmondom a királynak.

– Fontos hírem van a királynak! – mondta a hitetlen. – Senki másnak nem mondom el!

– Ember, megbolondultál? – kérdezte a főajtónálló. – Figyelj! Ha semmilyen híred nincs, a fejed bánja!

– Úgy legyen! – szót a hitetlen. A főajtónálló akkor a királyhoz ment és így szólt:

– Egy keresztény jött a kapuhoz, és (42a) azt mondta: „Feltétlenül engedjétek be engem a királyhoz! Fontos hírem van!” Nem tudom, nem bolond-e? „Ha a szavamban hamisság van, a fejemmel [felelek érte]!” – így fogadkozott.

Amikor azután a király színe elé vezették, megcsókolta a földet és odaadta a királynak a levelet. A király kivette a táskából és a viaszosvászonból, s egy nagy levelet talált atlaszacskóban.

– Vitézem! – mondta csodálkozva. – Hol találtad ezt? És te honnan való vagy?

– Fenséges királyom! – felelte az, – Szlavónia tartományából származom. Ma hajnalban felkeltem, s amikor kimentem [a táborból], észrevettem, hogy egy török bentről kifelé igyekszik. Türelmesen megvártam, amíg kiért a partra, azután a háta mögé kerültem és rávettem magam. Ő a kardja után nyúlt, s harcba szállt velem. Meg lehetett volna ölni, de én arra törekedtem, hogy élve (42b) fogjam és hozzam el. Azután meggyengült, és a hegyek felé menekült. Leugrottam a lovam-

ról, galléron akartam ragadni. Elhajolt, nem értem el. Ez a levél az övében volt, s a kezembe akadt. Ő maga a hegyek felé szaladt, és megmenekült. Mit tehetnék? Szerencsénk nem segített.

– Ha a török elment, hát hadd menjen! – szólta a király. – Ami hír van, ebben van! – Azzal megdicsérte [a hitelent]. A tolmács kinyitotta a papírt, elolvasta, nézegette, azután így szólta:

– Fenséges király! Ezt a papírt a Nagy Török [azaz a szultán] Szigetvár alatt álló szerdárjának küldték. De nem olyan papír ez, amit nyilvánosan fel lehetne olvasni.

Amíg a király elvonult, hogy a levelet felolvastassa, a [hírt hozó] hitetlen arcából kifutott a vér, teljesen összezavarodott.

– Ezt és ezt, a parancsnokomat (43a) hívjátok ide! – mondta. Parancsnoka azonnal eljött, s amikor a papír történetét meghallotta, összezavarodott, s a kezét tördelte.

– Fenséges király! – mondta. – Belátod-e, hogy mindaz igaz, amit azok a keresztények mondtak, akiket korábban Ömer aga, [a várban] bent lévő barátunk kiszabadított, s az is, hogy tudunkra adta: az átkozott magyarok odabent a törökökkel tartanak. De mi nem hittük el. Az eredmény most derül ki. Az volna a legjobb, ha a sátrakat még ma egy helyre gyűjtenénk össze, azután pedig a sátrak köré árkot ásnánk. Ezzel nem késlekedhetünk! Azután holnap azt mondjuk, hogy nagy tanácskozás és megbeszélés lesz, a magyar urakat ott elfogjuk, s mindannyiukat megöljük. A sátrakhoz nem engedünk oda senkit. Ha a törökök megtudják, hogy mi történt velük, nem mernek ránk támadni (43b). Azt a szolgádat pedig, aki a papírt megtalálta és elhozta, nagy becsben kell tartani, mert mostanság nincsen senki más, aki ennyire becsületesen szolgálná Jézus vallását. Ha ő ezt a levelet nem szerezte volna meg, akkor sorsunk szomorúra fordult volna, a törökök és a magyarok mindannyiunkat eltaposták volna.

Azután kikiáltókat küldtek szét, és nekikezdték az árokásásnak. A mi részünkről, amikor a bent lévő muszlimok látták ezt, azt mondták:

– Ha Allah is úgy akarja, a szerencse mellénk szegődik és miénk lesz a győzelem. Tüstént nyelvet kell szerezni a hitetlenek közül. Lássuk, miért mozgolódnak a hitetlenek!

Éjszaka a gázló fejéhez mentek egy csónakkal, lesbe álltak, és várakoztak. Isten kegyelméből éppen akkor egy átkozott, a sereg [egyik] vezetője (44a) a királytól, a tanácskozásból a szállása felé tartott, számos ember kísérette. Mögötte két fontos ember jött. [A törökök] elfogták, és a pasához vitték őket. A pasa egyiküket bevitette és kikérdezte.

– Igazat szólj – mondta, – vigyázz, ne hazudj! Mivel köztetek sok barátunk van, bármi történik is nálatok, azt tudatját velünk. De lássuk, mit mondasz te!?

– Királyaink tudják – mondta a hitetlen –, hogy sok barátotok van. Szultánom! Mindent őszintén elmondok, amit csak tudok. Méltóztass kérdezni!

– Honnan való vagy? – kérdezte Haszan pasa. – A társad honnan való?

– Spanyolországból származom – mondta a hitetlen, – a társam francia.

– Mi a célja és oka annak, hogy seregetek árkot ás? – kérdezte azután a pasa. (44b)

– Tegnapelőtt az egyik emberetek a szerdátrokhoz indult egy levéllel – mondta a hitetlen –, de találkozott az egyik vitézünkkel, aki el akarta fogni. Bár elmenekült, a mi vitézünk elvette tőle a papírt. Fogta, és a királyhoz vitte. A papírra azt írták, hogy szerdátrok ennyi és ennyi kantár lőport küldött, és hogy azt kéritek, hogy jövő vasárnap tizenkétezer ember jöjjön ide. A mi magyarjaink veletek tartanak, nekik kívülről, nektek belülről kellene a sátrainkra rontanotok. Ezért ásnak árkot. Az egész magyar sereget el kellene pusztítani. Ők azonban meghallották ezt, és tegnap éjjel sátraikat hátrahagyva mindannyian elmenekültek.

Amikor a pasa ezeket a híreket meghallotta, úgy tett, mintha sóhajtozva sírna, összecsapta a kezét, és zsebkendőjével törölgette a szemét. (45a) Így alakoskodott.

– Láttad-e azt a papírt a király kezében, és láttad-e azt a törököt? – kérdezett újra a pasa.

– Nem láttam [a törököt] – mondta –, de mivel kapitány vagyok, a papírt láttam a király kezében.

– Honnan tudod, hogy a magyarok elmenekültek?

– Láttam, hogy minden sátrukat felgyújtották – mondta.

A pasa megint szomorú arcot vágott, kezét a térdére ejtette, s úgy tett, mintha sírna, kendőjével törölgette a szemét. Azután parancsot adott: ezt kivitték, a másikat pedig behozták. Ő is épp úgy válaszolt, mint az előbbi.

– Csapjátok le a fejüket! – szólta Haszan pasa, majd azt mondta Ömer agának:

– Ezeket is vezesd el a [magyar] dzserahórok mellett, azután ha magatokra maradtok, mondd azt nekik: „Korábban közületek (45b) néhány nyelvet fogtunk. Pasánk megparancsolta, hogy vé-

gezzék ki őket. De mivel én közületek való vagyok, nem öltem meg őket, a fenséges Jézus arca ve-rejtékének a kedvéért kiszabadítottam, és titokban kimenekítettem őket [a várból]. A pasának leg-kevesebb két ember tett ígéretet, hogy megöli a királyotokat, ezért néhány nappal azután, hogy ők elmentek, de még mielőtt ti megjöttök, [másik] két embert szabadítottam meg, és juttattam ki in-nen. Elmondtam nekik [az orgyilkosok] ügyét. Elmentek, s a király tudtára adták ezt. A király meghallgatta a híreket, de nem kegyelmezett nekik, és a várral szemben felakasztatta őket. Ami-kor a pasa meghallotta ezt, nagyon elszomorodott, és azt mondta: »Biztos van mellettem valaki, aki feladta őket.« Ha engem rajtakapnak, nem kegyelmeznek, azonnal (46a) megölnék. A pasa pa-rancsot adott, hogy öljenek meg titeket. De én Jézus kedvéért kiszabadítalak. Ismeritek a becsüle-temet, imáitokból ne felejtsetek ki engem! Parancsnokaitokat üdvözöljétek a nevemben. Vasárnap legyenek éberek, mert az a török megmenekült. Nem kétséges, hogy a vezírhez ment, és tudtára adta, hogy a magyarok a törökökkel tartanak. Azok [a törökök] el fognak jönni. Bár a magyar se-reg már valóban elmenekült, azok a magyar gyalogosok, akiket láttatok, tegnap éjjel jöttek a várba. Éjjel sokáig tanácsoztak a pasával. Ugy tudom, hogy vasárnap [értsd: szombat] éjjel az egész magyar sereg készen fog állni, és eljön segíteni. [A keresztény sereg vezetői] legyenek óvatosak! Mert ezek innen kimennek, és a kinti sereggel egyesülve a hátraítokra vetik magukat. Így tudjátok meg! (46b) Adj nekik fehér kenyeret és küldd őket a táborukba! És még azt is mondd nekik: »Ne-hogy valakinek eláruljátok! Mert akkor ha ezer lelkem lenne is, egyet sem lehetne megszabadítani és megmenteni.«⁸⁴

Amikor Ömer aga meghallgatta Haszan pasa ravasz tervét, megfogadta, és a parancs szerint mindent elmondott a hitetleneknek, kijuttatta a [várból] és a táborukba küldte őket. A hitetlenek pedig, ahogy megszabadultak, parancsnokaikhoz mentek, mindent egytől egytől tudtukra adtak. A parancsnokok magukkal vitték őket a királyhoz, és [mindent újra] elmondattak neki. Amikor a ki-rály ezeket a híreket meghallotta, nagyon megrémült, és félni kezdett. Számos imát mondtak Kara Ömer agáért.

– Az a keresztény – mondta a király – sok jót tett velünk. Jézus sokszorosan adja neki vissza!

Ezek (47a) után a hírek után az árkokból kihányt földből bástyákat készítettek, azokba ágyúkat helyeztek, a sereget hadrendbe állították, az ágyúállásokba húszszer egyes puskás gyalogost ren-deltek, és a vár lövetését egy pillanatra sem hagyták abba. Így mentek a dolgok, amikor Isten aka-ratából szerda délután észak felől feltűnt egy fekete felhő. Pontosan az átkozottak tábora fölé érke-zett, és ott megállt. Ahogy közeledett, egyre nagyobb lett, olyannyira, hogy a tábort, a sáncokat és a várat teljesen beborította. Azután lassan-lassan esni kezdett az eső.⁸⁴ Ekkor a hitetlenek hangja egy időre elhallgatott. Allah akaratából estig három hónapra való eső esett. (47b) Azután északról hideg szél kezdett fújni, olyan, hogy a várban az emberek nem találtak helyet, ahová behúzódhat-tak volna előle. A hitetlenek pedig behúzták a fejüket, mint a teknősbéka. Estétől az éjszakai imáig verébfaj nagyságú hóhelyek hullottak. A hitetlenek összezavarodtak, ám a várbeliek határtalanul örvendeztek. Éjfél után még erősebb lett a havazás. [Esett] azon az éjjelen, másnap és másnap éj-jel. Amikor pénteken a dzsámiban összegyűltünk, a prédikáció végére az övünkig ért a hó azon a helyen, ahol ültünk. A hitetlenek nagy bolondságukban, csakhogy Mohamed hívei pénteki imájukat ne végezhessék nyugodtan, ágyúikkal a várra löttek. Nehogy gyengének tűnjenek. (48a) Miu-tán a hitszónok befejezte a prédikációt, s az istentiszteletnek vége szakadt, a muszlimok felemelt kézzel, panaszosan sóhajtozva kértek segítséget és támogatást a magasságos Teremtőtől. Ég és föld együtt sírt velük. Röviden szólva, senki nem maradt, aki ne sírt volna. Az ima után mindenki felbuzdulva és lelkesen ment a számára kijelölt örhelyre, szemét és fülét a vallástalan ellenségre függesztette. A hó pedig folyamatosan esett. Azon az éjszakan én, szegény, Haszan pasával voltam az egyik örhelyen. Kardunkra könyökölve ültünk, s én egy kis időre elaludtam. Azt álmodtam, hogy Mekka irányából [délkelet felől] egy csapat katona érkezett, valaki előre jött közülük, és azt mondta: „Ej, igazhívők! Ej, hitharcosok! Jó hírt [hozok] (48b) a számotokra: a felséges Isten – magasztaltassék! – győzedelmessé és diadalmassá tesz titeket az ellenség felett. Az ellenséget pe-dig aláveteti és eltíporja. Most pedig, ej, igazhívők, készülődjétek a nagy harcra! Íme, a négy kali-fa és [a próféta] válogatott társai a segítségetekre jönnek!” Hirtelen megláttam a négy kalifát:

⁸⁴ Az ostrom során végig kedvezőtlen időjárás uralkodott. Az olasz jelentések már október közepén fa-gyokról és havazásról számolnak be. *Banfi* 1940. 152. o.

mindegyikük kezében győzelmi zászló. Azután – mivel a várnak négy bástyája volt – mindegyikük kitűzte a zászlóját egy-egy bástyára kívülről. A próféta társai pedig, zászlóval a kezükben körülvették a várat, és ahol megálltak, azt mondták: „Ej, harcosok! Tudjátok és értsétek meg! Nagy harc lesz ez a harc, de Isten kegyelme és a próféta – Allah áldása és üdve legyen rajta! – csodái veletek vannak.”

Én, szegény (49a) felriadtam, és hálát adtam a felséges Istennek. Mivel szombaton a hó továbbra is esett, a hitetlenek szívére félelem szállt, nem bírtak tovább helyben maradni, csapatostul kezdtek elvonulni. A királyoktól emberek érkeztek, hogy visszafordítsák őket: aki nem fordult vissza, azt lelőtték. Amikor a pasa bentről látta ezt, parancsot adott, hogy fogjanak nyelvet. A harcosok este fogtak egyet, behozták, a pasa pedig kikérdezte.

– Szultánom! – szólt a fogoly. – A kintiek helyzete szomorú. Az ágyúkat biztonságba akarják helyezni, de nincs ökor, hogy az ágyúkat vontassa. Málháslovainkat a magyarok biztosították, de mindet elvitték. Most nincs semmi, amit az ágyúk elé foghatnánk. Holnap vasárnap, s ha ti (49b) bentről, a magyar sereg kintről ránk támadt, mi lesz velünk? Fejünket bánatra adtuk. A félelemtől senki sem tudja, hogy mit tegyen, mindenki összezavarodott.

A hőésés pedig azon az éjszakán abbamaradt.

– Reménykedjünk a magasságos Allahban – szólt Gázi Haszan pasa –, hogy [az ellenség] legyőzéséhez kevés dolog kell. Mit tegyünk? Kintről nem jön segítség. Harcosaink már nagyon fáradtak. Ám a hitetlenek is nagyon félnek. Muszlimokhoz illően küzdjünk, tegyünk meg mindent, ami lehetséges! Törjünk ki ezekre az átkozottakra! Meg kell őket fenyeíteni egy kicsit.

– Lássuk, mire vagy képes! – parancsolta Kara Ömer agának. – Menj a harcosainkhoz, tájékoztasd őket az ellenség állapotáról! Háromszáz ügyes vitéz álljon készenlétben! Bár Isten segítségével (50a) fényes lenne az arcuk! Reménykedjünk Allahban, hogy a hitetlenek nem állnak meg, s nyugalmmuk végre meneküléssé változott.

[Ömer aga] elment, s amikor a harcosoknak elmondta a híreket, mindannyiuknak jó kedve rekedett.

– A pasa áldjon meg minket! – mondták. – Az iszlám vallás kedvéért [szívesen] feláldozzuk a lelkiünket és a fejünket! Csak öméltósága legyen velünk! – Azzal a háromszáz ügyes puskás felkészült, a pasa elé járult, és áldását kérte. Ő pedig mindannyiukat megáldotta. Azután Ömer aga előlépett, és azt mondta:

– Szolgáidnak az a kérése, hogy szultánunk zászlaja hadd legyen velünk! Mivel – Isten kegyelméből – ahol eddig a te zászlód ott volt, a muszlimok [mindig] győztek és diadalt arattak, a vallás ellenségei pedig legyőzettek és eltiportattak.

Haszan pasa két leborulást végzett és imádkozott a zászlója (50b) előtt, majd Ömer aga kezébe adta, s a felséges Isten oltalmába ajánlotta. Azok pedig, amikor az árok széléhez értek, s a Berek folyó jegén átkeltek, egy nemes úr jött velük szembe a hitetlenek közül.

– Engem bizony vigyetek be! – mondta. Ömer aga és egy-két embere fogták azt az urat, s a pasa színe elé vezették.

– Szultánunk! – mondták. – Jött egy nevezetes frenk úr, aki muszlimmá akar lenni előtted.

Haszan pasa látta, hogy díszesen öltözött ember, fején gyöngyökkel és ékkövekkel díszített süveg. Parancsot adott, hogy hozzanak egy zsámolyt, s [a hitlent] ültessék le, azután megkérdezte:

– Miért jöttél ide? Melyik országból érkeztél?

– Én, a te szolgád, genovai kapitány vagyok – mondta. – Ezer ember szolgál a kezem alatt. negyven- (51a) ezer arany értékű felszerelés és készpénz maradt a sátramban. Mindet otthagytam, mert az iszlám hitét választottam. Ezért jöttem.

– Talán megöltél valakit ott kint? – kérdezte Haszan pasa. – Vagy valamilyen más okból jöttél?

– Isten ments! – mondta az az ember. – Senkit nem öltem meg! Régóta vágyakozom az iszlám vallása után. Láttam, hogy a hitetlenek fejére bánat szállt, s a királyakkal megtanácskozták, hogy az ágyúkat a sáncokból a táborukba viszik. Én is nagy nehézségek árán kivontattam egy-két ágyút ebből és ebből a sáncból. Akik ott voltak, azt mondták: „Mindjárt hajnalodik. Ha a törökök kintről is és bentről is megtámadnak minket, vajon hogyan válaszolunk nekik mindkét irányba? Okosabb volna, ha az ágyúk ittmaradnának. (51b) S ha majd jobb lesz az idő, biztonságba helyezzük őket.” Így beszélünk. De mála hercege, Don Giovanni nem hagyta, és azt mondta: „Jézus haragját vonjátok a fejetekre!” De sírva és jajveszékelve néhány ágyút mégis a sáncokon tudtam tartani.

Haszan pasánk jó kedve lett e hírektől. Megparancsolta, hogy hozzanak egy turbánt, ő maga pedig [a nemes úrnak] elmagyarázta a hit alapjait, és a turbánt a fejére csavarta.

– Ej, harcosok! – mondta azután. – Most már tudjátok, mi a helyzet! Ez az emberség ideje, a hitharc napja, a hitharcosok nagy ünnepe! Hadd lássam, mire vagytok képesek! Ha Allah is úgy akarja, egy-két ágyújukat meg lehetne szerezni.

Ömer agának pedig azt mondta:

– Hadd lássam, mire vagy képes! Isten segedelmével vitézkedvén előnyre tehetünk szert. Ha pedig Isten (52a) kegyelméből valóban előnyre tennénk szert, megígérem, hogy a pécsi szandzsákot neked adom, a veled tartó vitézeket előléptetem és megjutalmazom.

Azok pedig e szavak hallatára jókedvre derültek, és elmentek. Azután a pasa ezt parancsolta:

– Aki csak a várban van, gyűljön össze [a megfelelő] oldalon, s amikor a kitörésben [részt vevő vitézek] a hitetlenek sáncainak a közelébe érnek, mind, aki itt van, a mohamedí kiáltást hallassa, s az ágyúkat és a puskákat süsse el!

Allah a legnagyobb! Mintha az égi csillagok a földre zuhantak volna, s mintha lángba borult volna a vár belseje. Amikor a hitetlenek ezt a félelmetes hangot a vár felől meghallották, azt gondolták, hogy az egész várnép kitört, és támadásra indult. Annyira megrémültek, hogy senki nem volt tekintettel senkire, (52b) nyugalmuk menekülésre változott. A sátrakban lévő átkozottak lóra ugrottak, a gyalogosok és a lovasok Szigetvár felé indultak. Ferdinánd király is kijött, nagy nehezen felült egy málhás ló hátára, és elmenekült. Aki csak látta, a nyomában eredt, hogy mentse a bőrét.

Eközben a kitörő hitharcosok elérték az első sáncokat, 550 hitelent levágtak, 50-et pedig a várba vittek. A pasa újabb ötszáz embert küldött ki, hogy az előbbieket megsegítsék. A tüzerek és a hadszertárosok pedig, ahányan csak voltak, azzal foglalatoskodtak, hogy a hitetlenek sáncaiból a löport és a többi felszerelést behordják [a várba]. Haszan pasa a Szigeti kapu tetején, a várfalon (53a) végezte hajnali imáját, s miután a magasságos Istenhez intézett könyörgését befejezte, hozott egy zacskó aranyat és egy zacskó aprópénzt. Azoknak a vitézeknek, akik fejet vagy nyelvet hoztak, ajándékot adott, és mindenkihez szólt néhány jó szót. Isten kegyelméből azon nyomban akkora domb keletkezett a fejből, hogyha valaki a túldalán leült, nem látszott ki mögüle. Éppen tizenkétezer fejet hoztak be. Haszan pasa pedig azonnal levelet írt a szerdár öfelségének: „Szerencsés szultánom! A hitetlenek megtudták, hogy szerencsésen Szigetvárra érkezett, és ettől nagyon megrettentek. Amikor mi ezt megtudtuk, késedelem nélkül a sáncaikra támadtunk, s az ön imájának áldásával orcánk fényessé változott. Körülbelül tizenkétezer fejet hoztak elém, és 18 ágyút zsákmányoltunk. Az összes ottani hadiszert (53b) behoztuk [a várba]. Továbbra se felejtsem ki minket áldó imájából! Jelenleg is a hitetlenekkel harcolunk.” Éppen akkor, amikor a levél készen lett, egy hitharcos három fejet hozott.

– Szultánom! – mondta, amikor a pasa megajándékozta. – Ha meg akarsz jutalmazni, add nekem azt a levelet, hadd vigyem el a szerdárhoz!

A pasa megáldotta, s a levelet a kezébe adta. Ő pedig megcsókolta [a pasa] kezét, és útnak indult. Miután a követ elment, maga [a pasa] a hitetlenek állásaihoz ment, s a harcosait figyelte. A várban, a Topraklik [külváros]ban 600 embert hagyott, a többi harcost a hitetlenek 15 sánca ellen küldte. Ők pedig Isten segítségével mindegyik állást elfoglalták, sőt, (54a) a palota főtüzére, egy Indzse Kara néven ismert ember, a pasához jött és azt mondta:

– Szultánom! 46 ágyút szereztünk!

A pasának e hírtől jókedve kerekedett, s megparancsolta, hogy minden ágyúnak szedjék ki a kerekeit és a talpát, és az állásokat védelmezzék, [nehogy az ágyúkat el lehessen vinni a helyükről]. Az ágyúk kerekeit és az ágyútalpakat kiszedték, s az állásokat védelmezték. Eközben a hitetlenek a berzencei utat kémlelték, hogy jön-e már a szerdár. Végül megértették, hogy senki nem jön.

– Hej, becsaptak minket! – mondták és Ferdinánd királyhoz mentek. Ő pedig felment egy magas domb tetejére, amely Kanizsa fölé emelkedett. Azután a seregét nyolc részre osztotta – négy csapat gyalogos elől (54b), négy csapat lovas hátul –, majd a sáncok ellen küldte őket. Amikor a pasa észrevette ezt, a vár összes ágyúját arra a helyre irányította, amerre a hitetlenek csapatának jönnie kellett. Azokat az ágyúkat pedig, amelyeket a hitetlenektől vettek el, az úton szembe fordította és felkészíttette. Bízatta a katonákat, harcra buzdította őket. A harcosok pedig nekikészülöttek, hogy a vallás kedvéért lelküket és fejüket feláldozzák, s a hitetlenek feltűnését várták. Ferdi-

nánd király pedig a magas dombon mellét düllesztve nézte, hogy hogyan harcol a muszlimokkal az a nyolc részből álló sereg, amit kiküldött. Amikor a hitetlenek éppen a vár ágyúi elé értek, öt-tíz golyó az átkozottak közé csapódott, s rendet vágott, (55a) utcát nyitott közöttük. Olyan erősen [lőtték őket], hogy nem találtak helyet, ahol meghúzódhattak volna. Amikor pedig saját sáncaik közelébe értek, a hitharcosok a saját ágyúikkal löttek rájuk. Isten rendeléséből a golyók utcát nyitottak közöttük. Amikor a lovasok látták ezt, így szóltak:

– „[Nem elég, hogy] a vár ágyútól nem lehetünk biztonságban, de még a saját ágyúink sem minket védelmeznek. Erő [szálljon] a nyeregszíjba, áldás az ostorra!” – s elmenekültek a harcmezőről. Amikor a gyalogosok meglátták ezt, ők is elfutottak, Isten hozzádot mondtak még a versenylónak is. Amikor a harcok látták ezt, meztelen karddal, puskával, bárdal és harci csákánnyal utánuk vetették magukat, s amikor a sátrakhöz értek, [a kiontott] vérrel tulipánszínűre festették azokat. Gázi Haszan pasa előtt (55b) magas dombot raktak a fejekből. Körülbelül harmincezer hitetlen fejét hozták el.

– Ej, harcok! – szólt Haszan pasa. – Legyetek egy kicsit türelemmel! Annak is eljön majd az ideje, hogy a hitetlenek sátraira vessétek magatokat.

Akkor minden harcos odajött; megcsókolták a pasa nemes kezét.

– Áldott legyen a harcod! – mondták. Azután egy kis idő múlva lassan-lassan a hitetlenek sátraiba mentek, elkezdték felgyújtani Ferdinánd királynak és a többieknek a sátrait. Amikor a király meglátta ezt, [kis híján] elájult, összezavarodott és elbizonytalanodott. A pasa parancsot adott:

– Ibrahim pasa bástyáján van egy Füleümüle nevezetű nagy és hosszú ágyú!

Az ágyút a parancs szerint elsütötték. Isten rendeléséből (56a) a golyó a király feje mellett repült el és a földre hullott. A [király] emberei azonnal összegyűltek, és azt mondták:

– Fenséges király! Egyik dolog a másikkól következik. Ne várjuk be a török tábor, most menjünk el, mert később nem lesz rá módunk. A török morogva jön a hátunk mögött, mint az éhes farkas.

– Ekkora szégyennel jobb meghalni, mint élni – mondta a király. Azok pedig mindannyian megfogták a király [lovának a] kantárját, valaki a háta mögött vezette, s erőszakkal átvitték a palini gázlón⁸⁵ – amit Mehmed kethüdá gázlójának is neveznek. Utána vagy százezer hitetlen is átkelt, és megfutott. Elmentek, s vagyonukat, javaikat, ruháikat és gazdagságukat mind hátrahagyták. Azon az éjjelen addig futottak megállás nélkül, amíg biztonságos helyre nem értek.⁸⁶

Amikor a pasa ezt meglátta, a délutáni imát a sáncon végezte el, azután kiadta a parancsot:

– (56b) A sánokban és a várban maradjon ezer ember, háromezer ügyes és bátor vitéz pedig Muszli béggel és Kara Ömer agával menjen a hitetlenek táborába!

Elmondták az imát és a dicséretet, majd mindannyian „Ámen”-t kiáltottak. Azután a mohamedai harci kiáltással a sátrak felé indultak. A pasa figyelmeztetésképpen ezt mondta:

– Nehogy a zsákmányra vessétek magatokat, amikor a hitetlenek sátrai közé léptek! Először a méheket füstöljétek ki, csak azután nyúljatok a mézért! Minden utcában lassan-lassan haladjatok előre egy-két zászlóval, a hátatok mögött ne hagyjatok [ellenséget]! Mindenfelé puskát szegezve, a mohamedai kiáltást hallatva haladjatok előre. Így felismeritek egymást. Mindannyiótokat a fenséges Istennek ajánllak.

Ezután (57a) azt mondta:

– Írassék levél a szerdárnak! – adta ki a parancsot. – Ez legyen beleírva: „Szerencsés szultánom! Korábban küldtem önnek egy levelet. Azóta a hitetlenek karjuk erejét összegyűjtötték, és saját sáncaikra támadtak. Mi pedig az összes harcossal a felséges Istenre bíztuk magunkat, és szembezálltunk velük. Déltől délutánig küzdöttünk és tusakodtunk velük. Végül Isten kegyelmének és Allah prófétája – Allah áldása és üdve legyen rajta! – csodájának a segítségével, s mivel az ágyúk és a puskák nagy kárt tettek bennük, a hitetlenek megfordultak, és elmenekültek. Harcosaink utánuk vetették magukat: harmincezer hitetlen a harcok kardjának martaléka lett, 46 ágyú zsákmányoltatott. Mindegyikük egy-egy várral ér fel. [Ezeket] és a többi hadifelszerelésükön (57b) kívül minden a helyén maradt. Most arra készülünk, hogy sáortáborukba menjünk. Áldó imáiba el ne felejtsem befoglalni minket!”

⁸⁵ Falu Kanizsától északra, ma Nagykanizsa része. A kéziratokban Pavlin, Polin, Pavolit alakban szerepel.

⁸⁶ A keresztény sereg november 17-én vonult el a vár alól.

Amikor az imát és a levelet befejezte, jött egy harcos, akit az ellenség vére tulipánszínűre festett, s ő maga [leginkább] tigrisre vagy oroszlánra hasonlított. Megcsókolta a pasa kezét, és azt mondta:

– Szultánom! Légy kegyes hozzám, szolgálhó: azt a levelet hadd vigyem én a nagyvezír öméltóságához!

A pasa kegyesen odaadta neki a levelet, az elvette, és útnak indult. Azután Haszan pasa visszavért a várba, és elvégezte az esti imát.

– Menjete a hitetlenek sátraiba! – mondta. A harcosok pedig az árok kapuján át lassan-lassan a hitetlenek sátraikhoz mentek. A pasa parancsa (58a) szerint minden utcába egy-két zászló vonult, s mind a négy irányba puskát szegezve lassan-lassan haladtak előre. Amikor a sátrakban lévő hitetlenek látták ezt, elmentek. [A hitharcosok] éppen az éjszakai ima idején gyűltek össze a tábor árkanak túlsó felénél lévő kapunál. Elkiáltották a mohamedi kiáltást, s a pasának a jó hírt megüzenték. Minden kapunál kitűzték a zászlókat, és a sátrakat egész éjszaka őrizték.

A hitetlenek, miután sátraikból elfutottak, mezők és hegyek közé jutottak, csapatonként tüzet gyújtottak, és hajnalig pihentek. Haszan pasa pedig hajnalban felkelt, elvégezte a hajnali imát, felöltötte teljes fegyverzetét, felékesítette magát harci eszközökkel, (58b) és a hitetlenek táborába ment. Az ott lévő harcosok a pasa fogadására siettek, nemes kezét megcsókolták, és imát mondtak a padisahért. A pasa megáldotta őket:

– Kardotok mindig legyen győzedelmes és diadalmas a hit ellenségei felett! Arcotok legyen fényes mindkét világban!

– Szultánunk! – mondták a harcosok. – Egy maroknyi hitványnak, mint amilyenek mi is vagyunk, a tengerhez hasonlatos hitetlenekkel szemben minden erejére szüksége van. Ám a [győzelmet] a magasságos és fenséges Isten eme gyenge és erőtlén szolgálói iránt tanúsított kegyének és jóindulatának teljessége, Allah követe önagságának – Allah áldása és üdve legyen rajta! – csodái, és szultánunk jóakarata és imájának áldása tette lehetővé.

Azután egyenesen a király sátrához mentek, és beléptek. Gázi Haszan (59a) pasa látta, hogy fel van állítva ott egy trónszék, négy oldalán aranyból és ezüsből [készült] rács, amelynek fejezeteit különféle ékkövek díszítették. Két oldalán éppígy 12 számoly, vörös bársonnyal letakarva, rojtjaik aranszállal és selyemmel ékesek. Előtte volt egy körülbelül hat rőf hosszú porfir asztal, amit különféle díszek ékesítettek. Amikor a pasa ezt a bejáratot és ezt a rendet meglátta, szükségét érezte, hogy két leborulásnyi imát végezzen, és hálát adott az Istennek, majd sírni kezdett. Azután kivonta a kardját, és olyan [mozdulatot] tett, mintha kettévágná a trónt, majd odament és ráült. A bégek és az alajbégek, a záimok és a jeles agák a számolyokra ültek. Miután mindannyian leültek, (59b) a pasa azt mondta:

– Ej, vitézek! Látjátok-e a felséges Isten – magasztaltassék! – kegyét és kegyelmét, ahogyan hatalmát kinyilvánítva megerősítette az iszlám vallást? Íme, 97 napja,⁸⁷ hogy a vallástalan ellenség Mohamed gyenge népét szorongatja, éjjel és nappal arra szomjazik, hogy az utolsó csepp vérünket is kiigya. De végül, türelmünk áldásaképpen gögjük tüze kialudt, s az [igaz] hit maroknyi népe Isten segítségével felülkerekedett és győzött. Reméljük, hogy mindazoknak, akik ebben a nagy harcban részt vettek, a bűnei megbocsáttatnak.

– Kik léptek be először ebbe a sátorba? – kérdezte azután. Azonnal előlépett hét ember, három janicsár és négy ruméliai. Egyikük a janicsárok *ascsi*-ja, Tireli Muhammed basa (60a) volt. A pasa feltett nekik néhány kérdést, azután így szólt:

– A hadiszertáron kívül minden, ami csak ebben a sátorban van, s maga a sátor is, a tiétek!

– Szultánunk! – mondták azok. – Nem vagyunk méltók a padisahi trónhoz! A szultánnak való az!

– Igazat szóltatok – mondta a pasa –, így van. De most [mégis] titeket illet. Az engem ért nagy kegy elegendő nekem, nincs szükségem apróságokra. Gyorsan, fogjátok a sátrat és a benne lévő javakat, vigyétek, foglaljátok le!

Azután a fegyvertárat vizsgálták át. Tizenkétezer olasz puskát találtak benne, a fegyvertár további részeiben pedig olyan sok lőpor, ólom és élelem volt, hogy felülmúlta a Kanizsa várában egy év alatt szükséges lőpor és élelem mennyiségét.

– A dzserahórok, a hadszertárosok (60b) és a tűzérekek közül – parancsolta a pasa – ezer ember gyűljön össze, és szállítsa be a várba [a hadiszereket]!

⁸⁷ A szám eltűzött, az ostrom 68 napig tartott.

Azután kiválasztott háromezer ügyes harcost, s a hegyek között elrejtőzött hitetlenek ellen küldte őket.

– Menj te is a hitharcosokkal együtt! – parancsolta nekem, szegénynek. Én tehát megcsókoltam nemes kezét, és elindultam. Amikor éppen a palini gázlóhoz értünk, s „Allah, Allah” kiáltással haladtunk előre, a hitetlenek számtalan hintó-kocsijára és szekérére akadtunk. Ezeken zacskókban és ládákbán sokféle vagyontárgy és hadiszákmány volt: arany és ezüst, azután ezüstkupák és gyertyatartók, különféle bútorok. Annak, aki megszerzi: jótétemény. Akkor [volt a zsákmány], hogy [ezután] senkinek nem volt szüksége semmire. A rosszabb dolgokkal senki nem törődött, és felgyűjtottuk őket. Azután átkeltünk a palini gázlón, s amikor „Allah, Allah” kiáltással rátámadtunk a hitetlenekre, (61a) futásra adták a fejüket, még zászlóikat is elhagyták. A harcosok utánuk vetették magukat, s annyira megverték őket, hogy annak csak Isten a megmondhatója. Fontosabb, díszesen öltözött hitelent ötezet fogtak el, kapitányokat és más hitetleneket. Mindet a várba vittük. Sőt, egy magamfajta szegény ember is egy királyi zászlóval és egyéb zsákmányolt javakkal egyetemben hét fontosabb hitelent és két kiváló fegyverrel ellátott puskást vitt a vár alá. Amikor a pasa meglátta, hogy a harcosoknak ennyi rabjuk van, így szólt:

– Nehogy behozzátok őket! Még ha maga a király volna is, annak se örülnék. Több hitelent van a várban, mint mi magunk! Mindenki tüstént vágja le azt a hitelent, akit magával hozott!

– Allah a legnagyobb! – mondták erre, kardjukat kihúzták, s a vár árkanak (61b) jegén patakokban folyt a vér. Én, szegény megkérdeztem az egyik hitelent:

– Mi volt a menekülésetek oka?

– Elfogtunk egy levelet, amit [a várból] küldtek ki. Miután a kezünkbe került, szívünkre félelem szállt, tűzünk elhamvadt. Akárhová néztünk, zöld turbános törökök tüntek a szemünkbe, akik előttek jártak, amikor ránk támadtak: minden kardvágásuk húsz-harminc embert ölt meg. Arra sem voltunk képesek, hogy a hátunk mögé nézzünk, kezünkben és lábunkban nem maradt erő.

Ej, igazhitű bajtársak! Vigyázzatok, nehogy most hazugnak nevezetek engem, mert Allah a tudója, hogy igazat szóltam. Amikor a magasságos Teremtő kegyelme és irtalma támogat egy sereget, akkor a hitetlenek sokasága sem tud kárt tenni még egy kicsiny [muszlim] seregben sem. De ama sereg vezetőjének megfontoltnak (62a) és jámbornak, bőkezűnek és igazságosnak kell lennie, hogy a vallástalan hitetleneken felülkerekedvén győzelmet és diadalt arasson. Ha ellenkezőképpen cselekedne, serege pedig kegyetlenkedne és jogtalanságokat művelne, akkor nem találna lehetőséget a győzelemre, [s végül] bizonyosan legyőzetne és megveretne. Így hát, az illik az igazhitű muszlimokhoz, hogy felhagyjanak a kegyetlenkedéssel, mert a kegyetlenség [következménye] később megköti az ember lábát, elhomályosítja értelmét, lova pedig nem tud vágatni. Semmilyen dolgában nem halad előre. Mert a világ elhordja a hátán a hitelent, de a kegyetlent nem. [Ha kegyetlenkednek, akkor] később a szerencse a hitetlenekre fog mosolyogni. Az igazság szép dolog. Jóllehet Núsirreván⁸⁸ hitelent volt, de mivel az igazsághoz tartotta magát, önagsága, Allah követe – Allah áldása és üdve legyen rajta! – a következő kinyilatkoztatással magasztalta őt: „Allahnak hála, én (62b) egy igazságos padisah idejében jöttem a világra. Bár a magasságos Isten szolgálja annyira igazhívó és muszlim volna, mint ő.” Az ember végül is a saját lelkével kegyetlenkedik. Ez pedig nem illik az igazhitűekhez. Akinek a kegyetlenség lesz a mestersége, a bánat csapdájába esik.

De térjünk vissza történetünkhöz! Abban az időben – a magasságos Allahnak hála – a hitetlenek közül sem a hegyek között, sem a sátrakban nem maradt senki, mindegyikük a földdel lett egyenlővé. Málta hercege, a Don Giovanninak nevezett átkozott nem talált rá módot, hogy elmeneküljön, ezért cselhez folyamodott. Egy szakadt lenvásznat tekert magára, befeküdt egy árokba, és úgy tett, mintha beteg lenne. Harcosaink háromszor-négyszer is ráakadtak, de mivel azt gondolták, hogy beteg, senki sem nyúlt hozzá. Négy napig fekiüdt (63a) ott, az ötödik este a Muraközből [megjött] Zrínyioglí néhány embere, akik őt keresték, és Isten akaratából megtalálták. [Don Giovanni] sokat könyörgött nekik, ők kihúzták az árokból, és elvitték Zrínyioglihoz. Amikor Zrínyioglí ilyen állapotban meglátta, így szólt:

– Fenséges herceg! Nem méltó hozzád ez az állapot! Hol vannak most javaid, értékeid, szolgálid és kisérőid? Mivé lett a hatalmad? Most már hiszel-e a szavamnak? Láttad-e, hogy az a kanizsai

⁸⁸ Hüsrev Anúsirván szaszanida uralkodó (531–579) a muszlimok körében is igazságosságáról volt híres. A fent idézett kétes hitelű próféta hagyomány szerint e tulajdonsága miatt „tisztéletbeli” muszlimnak tekintették.

varázsló mit tett veletek, s milyen helyzetbe hozott titeket? A keresztény nemzeteket és Jézus valóságát lábbal tiportá.

Erre mindketten jajgatva sírni kezdtek, szívük majd meghasadt. Azután [Zrínyiogl Don Giovannit szép] ruhákba öltöztette, és visszaküldte az országába, Haszan pasának pedig levelet írt: „Alahitől (63b) nem félsz, Jézus⁸⁹ előtt nem szégyenkezel? A világon még senki nem követett el Jézus vallása ellen annyi gonosztságot és árlást, mint te. De mit lehet tenni? Az egész világ tudja, hogy varázsló vagy, lázadásod és varázslataid betöltik az egész világot. De a hét király seregének nemeseit, várurait, tartományi és országos urait, és zsoldosait nem titted mind rabszolgává. Hetvenhatezer keresztényt öltél meg. Soha egy szemernyi kegyet sem gyakoroltál, rengeteg embert öltél meg, vérüket ontottad. Hogyan fogsz elszámolni velük Jézus színe előtt? Nem gondolod, hogy vérüket számon kérik rajtad? Varázslataid nagyon elkésértettek minket, de most a keresztény tartományok mindannyian szomorkodnak. Aki nem fél tőled, az bolond. (64a) Csalárdságodat és álnokságodat a keresztényeknek már régebben részletesen elmondtam és világossá tettem. De nem hitték el. Mielőtt e csapás érte őket, azt mondtad, hogy nincs ágyúd. Akkor én már világosan tudtam, hogy fejükre bánat és csapás fog szállni. Most már hajlanak a szavamra, és hisznek nekem. De most már mi haszna?”

Amikor ez a levél Haszan pasához eljutott, és a tartalmát megismerte, eképp válaszolt rá: „Ej, te vallástalan hitetlen! Tudd meg, hogy bennetek Isten haragja nyilvánul meg, a harag tüzéből teremtet nép vagytok. Azért száll a fejetekre ennyi bánat, csapás és szerencsétlenség, mert a muszlimokra a kegyetlenség és a megvetés szemével néztek. A muszlimokban pedig a magasságos Isten kegyelme és (64b) irgalma nyilvánul meg, ezért, bár seregünk csak cseppnyi a ti seregetek tenger-sokaságához képest, a magasságos Isten mégis nekünk adta a győzelmet és a diadalt. Ti pedig legyőztetek és megverettetek. Gőgötök tüzét kegyelme tengerének egyetlen cseppjével kioltotta, nem létezővé és nem láthatóvá tette. Nem imádjátok Istent, aki titeket is és minket is a semmiből teremtett meg, hanem egy fa[bálványt] imádtok, amit saját kezetekkel készítettetek. Mi pedig a felséges Istent – magasztaltassék! – egynek tudjuk, és őt imádjuk. Így Isten kívülről mindig varázslatosnak tűnik. A ti népetek számára a próféták csodái és a szentek tettei varázslatnak és boszorkányságnak látszanak.” Ilyen módon írta meg a választ, és elküldte. A hatalmas diadal után Jemiscsi Haszan pasa szerdárnak a történeteket részletesen (65a) megírta, s a jó hírt [tudat] levelet elküldte.

Eközben az az ember, aki Haszan pasa korábbi levelét vitte, Szigetvárra érkezett, de nem volt ott sem a szerdár, sem a sereg. Ismét lóra ült, és a szerdár után indult. Annak pedig, hogy a szerdár Szigetvárról felkerekedett és elment, a janicsárok és a szpáhik csapata volt az oka, akik a szerdár ellen lázadoztak.⁹⁰ Erőszakkal és kényszerrel magukkal vitték, s amikor Siklós felé mentek, az Úr akaratából az észéki híd nem bírta el a katonák sokaságát, és leszakadt. A muszlimok éppen ezen csodálkoztak, s a szerdár is ezen kesergett, amikor valaki így szólt:

– Szultánom! Egy ember levelet hozott Kanizsáról.

– Bár jó hír volna! De félek, hogy a vár kicsúszott a kezünkől. – szólt a szerdár. Az az ember pedig leugrott a lóról, a szerdár (65b) kengyelét megcsókolta, és a levelet átadta.

– Vitézem! – szólt a szerdár. – Honnan jössz? Jó a hír?

– Ha Allah is úgy akarja, jó – mondta az. – Szultánom! Kanizsáról jövök, örömhírt hozok nektek. A hitetlenek elmenekültek.

– [Istenem] segíts! A vár épségben maradt? – kérdezte a szerdár.

– Allahnak hála – szólt a vitéz –, épen maradt, és jó állapotban van. A hitetlenek pedig megverettek.

– Hogyan verettek meg? – kérdezte a szerdár. – Talán a felséges Isten – magasztaltassék! – angyalokat küldött az égből? Azok az átkozottak, akik Székesfehérvár alatt harcoltak velünk, odaértek?

– Szultánom! – mondta az az ember. – Imáink meghallgattattak. Régebben Haszan pasa írt egy levelet, amit [aztán a hitetlenek] között hagyatott. Attól kezdve viszálykodnak egymás között, szívükbe félelem költözött, és összezavarodtak. Haszan pasa ezer (66a) embert a sáncok ellen küldött, akik elfoglalták a hitetlenek sáncait, tizenkétezer hitetlent levágtak, és 18 ágyújukat elvették.

⁸⁹ Jézus a muszlimok körében az egyik legjelesebb prófétának számít.

⁹⁰ November 7-én.

Azután a szerdár levelét a bégek az aljbégek, és a pasa színe előtt felolvasták, akik arcukhoz és szemükhöz emelték azt, majd a sereg előtt is kihirdették az örömhírt. A seregnek pedig e hírek hallatára jókedvre kerekedett, vidáman kezdtek hozzá a híd kijavításához. A szerdár pedig visszatért Siklóásra. Azt a vitézt, [aki a levelet hozta,] maga mellé vette, kinevezési okiratot és száz aranyat adott neki, és azt mondta:

– Hol hagyta Haszan pasát, és mit csinált akkor?

– Szultánom! – mondta az. – A harcmezőn két zacskó akcsét vett maga mellé, ajándékot és jutalmat adott azoknak a vitézeknek, akik fejeket hoztak.

– A sátrakban lévő hitetlenek nem jöttek-e a sáncok[ban lévők] segítségére? – kérdezte (66b) újból a szerdár.

– Szultánom! – mondta az a vitész. – Mind a gyalogosok, mind pedig a lovasok kivonultak, hogy elállják azt az utat, amelyen ön érkezett [volna].

– Haszan pasa azt írta a levelében – mondta a szerdár –, hogy „Áldó imájából ki ne felejtse minket! Jelenleg a hitetlenekkel harcolunk.” Félek, hogy a hitetlenek valamilyen csellel kárt tesznek a muszlimokban!

– Szultánunk! – mondták a mellette lévő bölcsek. – Haszan pasa ismeri a hitetlenek cselekedéseit.

– Amikor ide indultunk – mondta a [levelet hozó] vitész –, azt tervezte, hogy a hitetlenek ostromsáncra támad. Reméljük, ha Isten is úgy akarja, estére megérkezik a jó hír.

Azután a szerdár Siklóásra érkezett, s a vitézt maga mellett tartotta. Aznap, ahogy a jó hírre várakoztak, (67a) a délutáni ima után váratlanul egy ember érkezett levéllel. Tudatták ezt a vezírral, azután a vitész belépett, megcsókolta a vezír kezét, és átadta a levelet.

– Szultánom! – mondta. – Jó hírt hoztam! A hitetlenek megvertek, 46 ágyújuk elvéstetett. Mindegyik ágyú felér egy várral. Összesen harmincezer fejet hoztak a pasa elé.

Miután a történeteket egytől-egyig elmesélte, a szerdár fogta a most érkezett levelek másolatát, s a korábban jött két levél másolatával együtt a boldogságos Udvarba, boldogságos padisahunk, Ahmed szultán színe elé küldte egy futárral.

– Milyen körülmények között hagyta a muszlimokat és Haszan pasát? – kérdezte a [most] érkezett embertől.

– Az ostromsáncan hagytam, az ágyúk mellett. A sáncokban kellő számú [embert] hagyott, a többi harcos pedig arra készült, hogy a hitetlenek (67b) táborába menjen, mert azok a hitetlenek, akik a harcból megmenekültek, nem mentek vissza a sátraikba, hanem királyukkal együtt mindannyian a hegyek közé menekültek, hogy életüket megmentse, és biztonságos helyet keressenek.

A vezír ezt a hírt is elmondta az Isztambulba küldendő embernek, hogy a palotában a történeteket pontosan előadhassa. Azután a jó hírt [tudató] levéllel elküldte. A bégek és a pasák pedig a levelek másolatait elvitték, és saját tartományaikba küldték azokat. A jó hírek után a nagyvezír a seregnek engedélyt adott a hazatérésre. Ő maga Siklóson maradt, mert híreket várt Haszan pasától.

Közben, mivel Gázi Haszan pasa látta, hogy a hitetlenek közül sem a hegyekben, sem a mezőkön, sem a sátrakban nem maradt senki, ismét (68a) részletes levelet íratott, és elküldte azt a szerdárnak. Azután Haszan pasa személyesen is Siklóásra ment, a vezírral találkozott, s a történeteket teljes egészében elbeszélte. Bármit kért is, a vezír meghallgatta és teljesítette. Őt magát és embereit határtalanul nagy tiszteletben részesítette. Ezután a vezír boldogan és elégedetten felkerekedett, és Belgrádba ment, helyettesét, Muszli kethüdát pedig Pécsre küldte, hogy Kanizsa várába elegendő élelmiszert juttasson. Amikor ő maga Belgrádba ért, nagy ünnepséget rendezett, s mindenfelé elküldte a jó hírt [tudató] leveleket. Gázi Haszan pasa helyettesét – Iszkender kethüdát – és a saját ágá egyikét Haszan pasa kérésével és a saját (68b) óhajával az Udvarba küldte. Ők pedig a jó hírt [tudató] levéllel az Udvarba mentek, s a szerencsés szultánt felvidították. A szerencsés padisah nagyon örvendezett, s közhírré tette a muszlim országokban e nagy hitharc híreit. A magaságos Allahnak hála, Isten kegyelméből és Allah követének csodája által hatalmas harcot négyezer harcos gyenge és erőtlenné karja vitte végbe. A szerencsés padisah e nagy harc jutalmaként Gázi Haszan pasának házbirtokokat és vezíri rangot adott. S úgy, ahogy kérte, Fítúz Muszli bégeknek a kösztendili, Kara Ömer agának pedig a pécsi szandzsákot adományozta. A várat védő harcosok zsoldját felemelte: akinek eddig öt akcséja volt, most tizet kapott. Az udvari csapatok iránt, a táborukban (69a) betöltött szerepük szerint, reményeiken felüli figyelmet tanúsított. Haszan pasának három pompás díszkötöst, ékköves kardot, és három lovat ajándékozott. A vezír is három pompás díszkötöst, kardot és három lovat küldött [neki].

A magasságos Allahnak hála, e nagy hitharc után a muszlimok örömben, boldogságban és nyugalomban, a kardtól megmenekedett hitetlenek pedig megszegyenülten és tekintélyüket veszítve, bánatban, szomorúságban és gyászban [töltötték napjaikat]. Az átkozottak a Kanizsa alá vitt ágyúkat, hadiszereket és katonákat hét királytól kapták segítségképpen. A lotharingiai királytól⁹¹ három ágyút kaptak Jézus nevében, amiért hét várat adtak zálogba. Mivel e három ágyú a muszlimok kezére került, (69b) három [új] ágyút készítettek, és azokat akarták odaadni a lotharingiai királynak. De a lotharingiai királynak ez nem tetszett, a saját ágyúit akarta visszakapni. Összeveszték, s panaszaikkal a szerencsétlen római pápa és a többi király gyűlésein töltötték az idejüket. Amit azok mondtak, azt elfogadták, s végül sok veszekedés és vita után a római pápának és a többi királynak fejet hajtottak: a fent említett ágyúk visszaszerzéséig a várak a lotharingiai király hatalmába kerültek. Azután a német és a spanyol király szövetségelt, és hadat indítottak a lotharingiai király ellen, hogy a várakat visszaszerezzék. Mindkét részről nagy harc kezdődött. Végül a lotharingiai király győzött, és néhány további várat is megszerzett. Ezek azonban újra összeszedték az erejüket, sokkal nagyobb sereget (70a) gyűjtöttek, de a lotharingiai király az angoloktól és más királyoktól kapott segítséggel szembeszállt velük, és összecsaptak. Végül mindkét részről sok hitetlen meghalt. A lotharingiai újra győzött, s még egy-két várat elfoglalt. Röviden szólva végül a franciaországi hitetlenek összefogtak a spanyol és a német király ellen, nagy, egysített seregükkel kivonultak: az átkozottak így pusztították egymást. A felséges Isten – dicsértessék és magasztaltassék! – a rossz természetű és vallástalan ellenség fejéről a bajt el ne vonja, s közöttük a vitát és az ellenségeskedést csak növelje! [Isten] kegyelmével és jótéteményével, ámen! Ó, Pártfogó [Isten]!

Ej, igazhítű bajtársak! Tudjátok és értsétek meg! Ez a maroknyi gyenge harcos a hitetlenek fölött a „Ti hívők! Engedelmeskedjete Allahnak!”⁹² (70b) nemes betűi értelmében győzött és diadalmaskodott. Annak pedig, hogy Haszan pasa teljesen alávetette és legyőzte őket, az volt az oka, hogy nem tartották magukat távol a kegyetlenségtől és a zsarnokságtól.

A magasságos Allahnak hála, a történet ilyen módon beszéltettek el. Az elhunyt Haszan pasa legendái és a harcai nagyszámúak, de én, szegény, a rövidség kedvéért csak a kanizsai harcra írtam. Azért, hogy tőlünk maradjon egy mű, a jóbarátok között a harcosok, akik elolvassák, megemlékezzenek rólunk áldó imáinkban. S könyörgök, hogy Isten szerelméért egy Fátihát⁹³ mondjanak, s az elhunyt Gázi Haszan pasa, az ebben a nagy harcban részt vevő harcosok, az ezt a [történetet] megírató, s az ezt megíró [személy] lelkének megbocsássatok! Mindenkinnek a vége áldott legyen, ámen! A próféták pecsétjének [Mohamednek] a tiszteletére!

1128. év, rebiü'l-áhir 2.⁹⁴

⁹¹ Korszakunkban Lotharingia – névleg – független hercegség volt. Uralkodója, Philippe Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercege (1558–1602) irányította 1601-ben a székesfehérvári csatában a keresztény seregeket.

⁹² Korán, 4:59.

⁹³ A Korán első szúrája, a leggyakrabban használt áldó imádság.

⁹⁴ 1716. február 26.